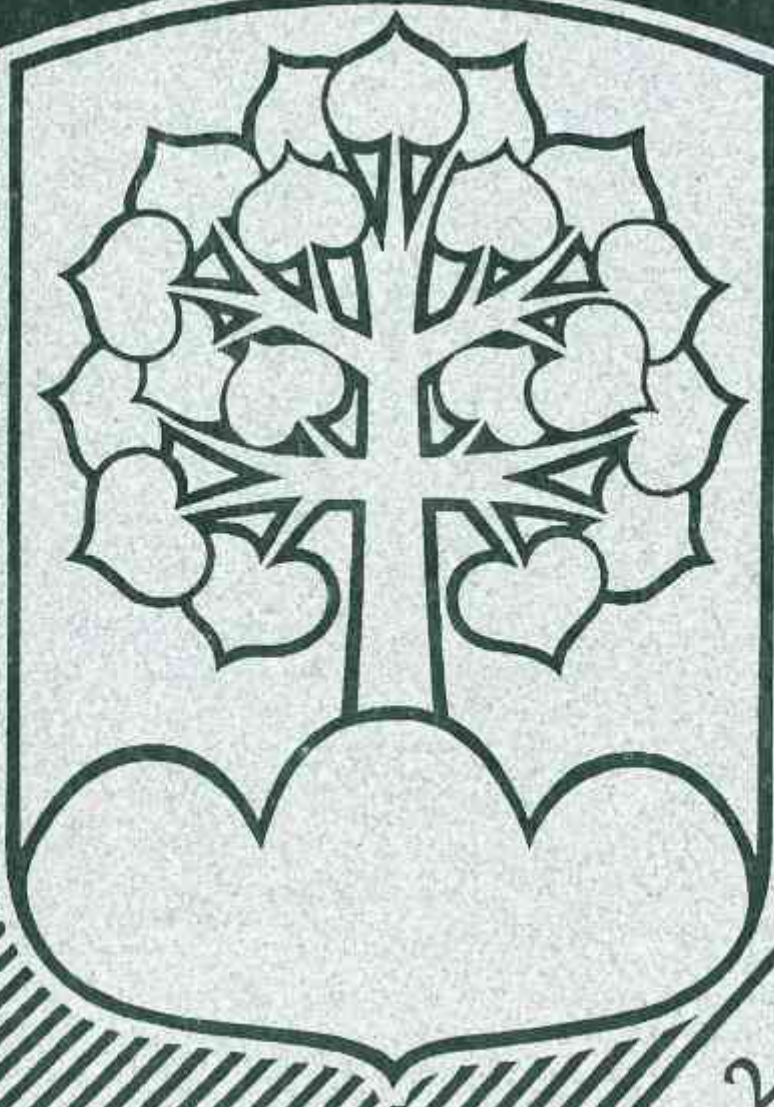

GENEALOGICKO - HERALDICKÝ
HLAS

2
2000

ČASOPIS SGHS MS MARTIN

OBSAH

Kolokvium Občianska heraldika na Slovensku / 1

ŠTÚDIE – ČLÁNKY

Vladimír Rábik. Banskobystrický richtár Ondrej a jeho potomstvo – zemanía zo Sásovej / 3

Igor Graus. K najstaršej podobe erbu Banskej Bystrice / 16

Jozef Dionýz Zubrický. Náčrt genealógie rodu Zubrických zo Zubrzyka / 23

Zdeněk Pokluda. Oravský kastelán Jiří z Messenpeku / 30

HERALDICKÝ ALBUM

Peter Novosedlík. Leonhardiovci a ich erb / 32

KURIOZITY

Frederik Federmayer. „Sloní“ erb Michala Majténihó / 34

SPOLOČNOSTI – INŠTITÚCIE

Volkmar Weiss. Nemecké ústredie pre genealógiu v Lipsku / 37

FÓRUM

Jozef Králik. Občianske erby na Slovensku a právo / 40

BIBLIOGRAFIA / 43

KRONIKA / 46

INHALT / 47

SUMMARY / 48

Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť pri Matici slovenskej (zal. 1991 v Martine) podporuje záujemcov o genealógiu, heraldiku a príbuzné disciplíny, osobitne tých, ktorí skúmajú pôvod a príbuzenské vzťahy slovacikálnych rodín a osobností. Za týmto účelom poskytuje konzultácie, organizuje vedecké a vzdelávacie podujatia, vydáva periodikum Genealogicko-heraldický hlas a ďalšie publikácie, pripravuje rôzne výskumno-zberateľské akcie, buduje vlastnú knižnicu a archív

Spoločnosť je otvorená pre domácich i zahraničných členov. Členstvo (individuálne alebo kolektívne) vzniká po zaregistrovaní vyplnenej prihlášky a zaplatení členského príspevku na príslušný kalendárny rok (100 Sk, pre študentov a dôchodcov 50 Sk, pre členov z ČR 120 Sk)

Prihlášky a prípadné otázky posielajte na adresu: Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť pri Matici slovenskej, Nám. J. C. Hronského 1, 036 52 Martin. Telefón: 0842-41313 72, kľapka 459. Fax: 0842-41331 88. E-mail: sivsmis@matica.sk, URL: <http://www.genealogy/heraldy.sk>. Členské príspevky a finančné dary možno poukazovať na účet spoločnosti vo VÚB Martin č. 17237-362/0200.

KOLOKVIUM OBČIANSKA HERALDIKA NA SLOVENSKU

Atraktívne a mimoriadne príjemné prostredie kongregačnej sály Trenčianskeho múzea v Trenčíne v sobotu 9. septembra 2000 poskytlo priestor na jedno z ďalších pracovných stretnutí heraldikov, ktoré sa v tomto meste už stali dobrou tradíciou. Ústrednou témou kolokvia bola občianska heraldika – čiže problematika, ktorá si v súčasnosti na Slovensku vďaka veľkému záujmu verejnosti upevňuje svoje postavenie, ale ktorá zároveň predovšetkým „vdaka“ istému nepochopeniu a spolitizovaniu zo strany médií vyvoláva aj niektoré kontroverzné reakcie. Práve z týchto dôvodov sa výbor Slovenskej genealogicko-heraldickej spoločnosti rozhodol zorganizovať pracovné stretnutie heraldikov bez ohľadu na ich profesionálne zázemie, na ktorom by sa pertraktovali a prípadne aj vyriešili niektoré aktuálne základné problémy občianskej heraldiky na Slovensku.

Úvodný referát *Tradície meštianskej heraldiky na Slovensku*, mapujúci historické korene hornouhorskej heraldiky fyzických osôb nešľachtického pôvodu, predniesol Mgr. Frederik Federmayer (Filozofická fakulta UK, Bratislava). Svoj výklad doplnil množstvom kresieb najzaujímavejších heraldických kompozícií.

Praktické legislatívne problémy občianskej heraldiky vo svojom príspevku *Právne aspekty konštituovania a používania občianskych erbov na Slovensku* zhrnul Doc. JUDr. Jozef Králik, CSc. (Právnická fakulta UK, Bratislava).

Ďalšou praktickou problematikou sa podrobne zaoberal PhDr. Ladislav Vrteľ (Odbor archívnictva a spisovej služby MV SR, Bratislava) v referáte *Heraldické a výtvarné špecifiká rodinných erbov*. Výklad možností praktických riešení tvorby občianskych erbov ilustroval príkladmi vybranými z aktuálnej databázy Heraldického registra Slovenskej republiky.

Prvú časť podujatia svojím referátom *Občianska heraldika a faleristika* zakončil Mgr. Igor Graus (Štátny okresný archív Banská Bystrica). Po prestávke nasledoval príspevok Ing. Zdenka Alexyho, ktorý účastníkov kolokvia podrobne oboznámil s rôznorodnými formami a prejavmi občianskej heraldiky mimo územia Slovenska (*Občianska – rodinná heraldika v zahraničí*).

Referátovú časť kolokvia zakončilo vystúpenie PhDr. Petra Kartousa, CSc., ktorý prítomných v referáte *Heraldický register Slovenskej republiky a rodinné erby* oboznámil so záverečným výstupom práce Heraldickej komisie Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, čiže Heraldickým registrom Slovenskej republiky, ktorý obsahuje centrálnu evidenciu nielen štátnej, mestskej, obecnej, inštitucionálnej, ale aj občianskej heraldickej symboliky na Slovensku.

Po koreferátoch Prof. PhDr. Leona Sokolovského, CSc. z FFUK (*Občianske erby – za alebo proti?*) a PhDr. Vladimíra Rábika z Trnavskej univerzity (*Erb stredovekej banskobystrickej meštianskej rodiny Jungoucov*) nasledovala diskusia, v ktorej odznelo viacero rôznorodých názorov na problematiku občianskej heraldiky na Slovensku.

Druhá časť pracovného dňa heraldikov bola zasvätená prvému zväzku z pripravovanej šesťzväzkovej edície Heraldického registra Slovenskej republiky. Najnovšia pôvodná heraldická publikácia na slovenskom knižnom trhu sprístupňuje ako laickej, tak aj odbornej verejnosti najatraktívnejšiu a najefektnejšiu časť rozsiahlej databázy Heraldického registra Slovenskej republiky – súčasnú oficiálnu podobu vybraných erbov a vlajok miest, obcí, osôb, cirkevných hodnostárov a inštitúcií. Knihu, ktorá bola počas kolokvia už v predaji, do života v prítomnosti Mgr. Stanislava Muntága, riaditeľa vydavateľstva Matice slovenskej v Martine, PhDr. Petra Kartousa, CSc., riaditeľa Odboru archívnictva a spisovej služ-

by MV SR, PhDr. Petra Draškabu, riaditeľa Slovenského národného archívu a ďalších hostí uviedol jeho krstný otec Leon Sokolovský, ktorý bol zároveň aj moderátorom celého podujatia. Účastníci kolokvia si však mohli zakúpiť aj staršiu odbornú heraldickú literatúru.

Podujatie sa stretlo s veľkým záujmom nielen odbornej, ale aj laickej verejnosti – okrem ôsmich de-

siatok účastníkov zo Slovenska sa na rokovaní zúčastnili aj hostia z Maďarska (tajomník Maďarskej genealogickej a heraldickej spoločnosti Dr. Attila Pandula z Univerzity Lóránda Eötvösa z Budapešti), Rakúska (Mag. Hildegard Mandl z Grazu, členka výboru rakúskej heraldicko-genealogickej spoločnosti Adler), Slovinska (heraldik F. Walt Jurečič z Ljubljany a predseda Slovinskej genealogickej spoločnosti Peter Hawlina s kolegami) a Česka (Vladimír Markl, bývalý predseda ostravského Klubu genealogů a heraldiků z Orlovej).

V úvode proklamované ciele organizátorov sa podarilo splniť iba sčasti. Práve diskusia poukázala na potrebu vedenia ďalšej odbornej diskusie, pretože priestor na ňu v rámci jediného, referátmi a sprievodnou akciou vyťaženeho pracovného dňa nebol dostatočný. Práve z tohto dôvodu výbor spoločnosti uvažuje o usporiadaní ďalšej akcie venovanej občianskej heraldike, ktorú by malo predstavovať akési širšie diskusné fórum zamerané na vyjasnenie niektorých základných problémov občianskej heraldiky. Aj tak však možno skonštatovať, že podujatie bolo vhodne načasované, pretože sa uskutočnilo v období počiatočnej etapy súčasného rozvoja občianskej heraldiky na Slovensku a svojimi výstupmi, ktoré budú publikované v zborníku z podujatia, jej nepochybne pomohlo konštituovať sa na výsostne odborných základoch.

Igor Graus

BANSKOBYSSTRICKÝ RICHTÁR ONDREJ A JEHO POTOMSTVO – ZEMANIA ZO SÁSOVEJ¹

Vladimír Rábik

Banská Bystrica patrila v stredoveku medzi najprednejšie mestá v Uhorsku, za čo vďačila najmä svojmu rudnému bohatstvu. Už v roku 1255 daroval uhorský panovník Belo IV. nemeckým hostom, ktorí sa usadili v susedstve staršej pôvodnej slovenskej osady Bystrice a vybudovali tu nové sídlisko, rozsiahle výsady.² Počiatky Banskej Bystrice sú však úzko späté aj s jej prvým richtárom Ondrejom, spomínaným v tejto funkcii už v roku 1256.³ Všetko nasvedčuje tomu, že sám bol lokátorom nového sídliska a zohral tak významnú úlohu pri jeho budovaní a privádzaní nemeckých osadníkov – baníkov.⁴ Neskoršie správy dokladajú, že Ondrej bol nielen budovateľom Banskej Bystrice, ale aj vynikajúcim banským ťažiarom, čo prinášalo kráľovskej korune významné príjmy. Aktivita richtára Ondreja v baníctve a pri lokovaní nového sídliska na severnom okraji Zvolenskej kotliny preto vzbudzovali pozornosť i záujem uhorských panovníkov, ktorí Ondreja odmeňovali významnými pozemkovými donáciami a prijali ho do stavu uhorskej šľachty.

Výnimočné postavenie banskobystrického richtára Ondreja okrem dobových dokumentov potvrdzuje aj skutočnosť, že v toponymii banskobystrického chotára v stredoveku vznikli a podnes zostali aj názvy niektorých sídliskových jednotiek, bezprostredne súvisiace s Ondrejovým pôsobením (*Richtárová*, nem. *Richtersgrund*), a rovnako tak aj jeho dvoch synov – Heinczmanna (*Kostiviarska*, nem. *Heinczmansdorf*) a Mikuláša, prezývaného Sas (*Sásová*, maď. *Szászfalva*, nem. *Sachsensdorf*). Potomkovia richtára Ondreja patrili počas celého stredoveku medzi najprednejšie banskobystrické rodiny a vývoj ich genealogických vzťahov tak výrazne zasiahol aj do tvorby sídliskovej štruktúry na okolí Banskej Bystrice.

¹ Štúdia je súčasťou rigorózneho práce autora s názvom *Nemecké osídlenie Zvolenskej župy v stredoveku*. Fakulta humanistiky Trnavskej univerzity, Trnava 2000 (sign. 3/2000/Ma), s. 71 – 86, ktorá vznikla v seminári Dr. h. c. univ. prof. PhDr. Richarda Marsinu, DrSc. (oponent Doc. PhDr. Juraj Žudel, DrSc.).

² MARSINA, R. (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae* (ďalej CDSI) II. Bratislava 1987, s. 340, č. 491. JUCK, L. (ed.): *Výsady miest a mestečiek na Slovensku (1238 – 1350) I.* (ďalej *Výsady I*). Bratislava 1984, s. 42, č. 25. MATULAY, C. (ed.): *Mesto Banská Bystrica. Katalóg administratívnych a súdnych písomností (1020) 1255 – 1536 I.* (ďalej *Katalóg I*). Bratislava 1980, s. 15 – 16, č. 6.

³ Porov. text a pozn. 5, 11.

⁴ Podľa P. Ratkoša (*Vznik a začiatky banských miest na Slovensku*. Historické štúdie /ďalej HŠt/ 19, 1974, s. 43), mal richtár Ondrej pri príchode na územie neskoršej Banskej Bystrice 23 spoločníkov.

Komes Ondrej

Je veľmi pravdepodobné, že richtár Ondrej stál na čele Banskej Bystrice doživotne, napriek tomu, že výsadné listiny z rokov 1255 a 1256⁵ (i všetky ich nasledujúce konfirmácie) určovali každoročnú voľbu richtára.⁶ V tejto funkcii sa však Ondrej spomína nielen v roku 1256, ale aj v rokoch 1263,⁷ 1272,⁸ 1282/1284⁹ a bezpečne ešte aj v roku 1287.¹⁰ Tento stav možno ľahko pochopiť, ak si uvedomíme že osoba richtára Ondreja, vzhľadom na vplyv i postavenie, ktoré už čoskoro nadobudol, sa stala pre nové sídlisko a tunajšiu komunitu nemeckých hostí významnou zárukou pri upevňovaní ich hospodárskeho i politického postavenia.

Už v roku 1256 daroval Belo IV. banskobystrickému richtárovi a komesovi Ondrejovi akýsi les a zem nad dnešnou Liptovskou Sielnicou v Liptove, v tom čase opustenú obyvateľmi.¹¹ Na darovanom území sa neskôr v 14. storočí vyvinula liptovská dedina Kvačany,¹² ktorú Ondrejovi potomkovia držali ešte aj v 15. storočí. O úzkom prepojení medzi postavením komunity nemeckých hostí v Banskej Bystrici a richtára Ondreja svedčí aj súčasné (opätovné) vydanie výsadnej listiny pre Banskú Bystricu, ktorá nesie rovnaký dátum (3. septembra 1256)¹³ ako donácia pre Ondreja na liptovské majetky, čo poukazuje na to, že k nemu došlo práve z jeho iniciatívy. Vyžiadal si to zrejme prudký rozvoj Banskej Bystrice potom, čo počiatočná exploatacia tunajších rudných ložísk preukázala ich výdatnosť a dala aj perspektívu novému sídlisku a mala tak za následok aj príchod ďalších osadníkov. Podobné súčasné, prípadne časovo príbuzné konfirmovanie majetkov richtára Ondreja a výsadného privilégia banskobystrických hostí sa za Ondrejovho života udialo ešte niekoľkokrát, čo tiež poukazuje na úzku koordináciu vzájomných postupov pri obhajobe súkromných záujmov richtára Ondreja (a neskôr aj jeho potomkov) a komunity nemeckých hostí.

Pozoruhodné je označenie richtára Ondreja v spomínanej donácii na liptovské majetky aj titulom komes (lat. *comes*), v tejto dobe vyhradeným takmer výlučne pre uhor-

⁵ Porov. text a pozn. 11.

⁶ Je tiež možné, že vzhľadom na postavenie richtára Ondreja a jeho vplyv na banskobystrické baníctvo, tamojšia komunita pokladala za obzvlášť výhodné potvrdzovať jeho každoročnú voľbu vo funkcii richtára. RÁBIK, V.: *Nemecké osídlenie*, s. 54 – 57.

⁷ Porov. text a pozn. 17.

⁸ Porov. text a pozn. 18.

⁹ Porov. text a pozn. 19.

¹⁰ Porov. text a pozn. 20.

¹¹ MARSINA, *CDSI II*, s. 371, s. 536. Obsah listiny sa zachoval len v stručnom zápise v Liptovskom registri z roku 1391. HORVÁTH, S. (ed.): *A líptói és turóczi regisztrum*. (ďalej LR) Budapest 1902, s. 24, § 2 „*comiti Andree, villico Besterzebanya*“.

¹² ULIČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia Liptova do konca 16. storočia I*. In: Liptov 7, Martin 1983, s. 89. BEŇKO, J.: *Osídlenie severného Slovenska*. Košice 1985, s. 109.

¹³ MARSINA, *CDSI II*, s. 372 – 373, s. 537.

skú nobilitu, ktorý sa aj neskôr vo všetkých známych prameňoch dôsledne spája s Ondrejovým menom.¹⁴ Pôvodné spoločenské postavenie richtára Ondreja ako hosta (lat. *hospes*) ho síce spoločensky kategorizovalo vyššie ako pôvodné starousadlé obyvateľstvo a zaručovalo mu i osobitné postavenie sociálno-právneho charakteru,¹⁵ no podľa znenia Zlatej buly z roku 1222 hostia v Uhorsku nemohli nadobúdať majetky a zastávať verejné funkcie bez súhlasu panovníka a stavov.¹⁶ Kedy sa udial akt nobilitácie richtára Ondreja z radov hostí v Banskej Bystrici, sa z písomných prameňov nedozvedáme, no je pravdepodobné, že sa tak stalo už v súvislosti s donáciou na liptovské majetky, ako to poznáme z iných podobných prípadov.

V roku 1263 daroval Belo IV. komesovi a richtárovi Ondrejovi ďalšie majetky, a to, ako sa uvádza v donačnej listine, nielen za jeho zásluhy pri budovaní Banskej Bystrice, no najmä za otváranie ďalších baní na striebro v jej chotári.¹⁷ Darované územie pritom predstavovalo pomerne veľký pozemkový majetok, rozprestierajúci sa medzi chotármi Banskej Bystrice a Slovenskej Lupče. Už v roku 1272 si túto donáciu richtár Ondrej nechal potvrdiť aj od kráľa Štefana V.¹⁸ a zdá sa, že práve tieto majetky boli pre richtára Ondreja oveľa zaujímavejšie, než o niečo skôr získané majetky v Liptove, o ktoré podľa všetkého nejavil prílišný záujem. Potvrdzuje to nielen spomínaná konfirmácia z roku 1272, ale i akt introdukcie magistra Filipa do majetku neskoršej dediny Poniky v roku 1282/1284, pri ktorej asistoval z titulu susedstva aj banskobystrický richtár komes Ondrej.¹⁹ Držbu liptovských majetkov si dal richtár Ondrej potvrdiť až v roku 1287,²⁰ no stále boli neosídlené a opustené obyvateľstvom a richtár Ondrej sa pravdepodobne ani nepokúšal obnoviť zaniknuté sídlisko, pretože tamojšia sídlisko-

¹⁴ V roku 1326 sa už ako nebohý tiež spomína s titulom komes. MATULAY, *Katalóg I*, s. 22 – 23, č. 27.

¹⁵ FÜGEDI, E. *Das mittelalterliche Königreich Ungarn als Gastland*. In: *Die deutsche Ostsiedlung des Mittelalters als Problem der europäischen Geschichte*. Sigmaringen 1974, s. 484. ZIMMERMANN, H. *Hospites Theutonici. Rechtsprobleme der deutschen Sudostsiedlung*. In: *Siebenbürgen und seine Hospites Theutonici* (zost. K. Gündisch). Böhlau – Köln – Weimar – Wien 1996, s. 48 – 68.

¹⁶ MARSINA, *CDSI I*, Bratislava 1971, s. 200, č. 270. Podobne obmedzovala postavenie hostí v Uhorsku aj renovácia Zlatej buly z roku 1231. Tenže, *CDSI I*, s. 267 – 269, č. 375. Porov. RÁBIK, V. *Vznik počiatky a pôvod najstaršej liptovskej šľachty*. Genealogicko-heraldický hlas, 9, 1999, č. 1, s. 4.

¹⁷ KNAUZ, F. (ed.): *Monumenta ecclesiae Strigoniensis I.* (ďalej MES) Strigonii 1874, s. 492 – 493, č. 637. SZENTPÉTERY, I. (ed.): *Regesta regum stirpis Arpadianae critico-diplomatica I, 1 – 3* (ďalej RA), Budapest 1923, s. 404, č. 1332. Metáciu porov. ŠMILAUER, V. *Vodopis starého Slovenska*. Praha a Bratislava 1932, s. 122, *411.

¹⁸ KNAUZ, MES I., s. 604, č. 778. SZENTPÉTERY, RA II, 1 (Budapest 1943), s. 149, č. 2198.

¹⁹ WENZEL, G. (ed.): *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus (Arpádskori új okmánytár) XII*. Pest 1874, s. 358, č. 300. Ide o falzum, ktoré bolo vyhotovené podľa pravej listiny z roku 1284. Údaje o protagonistoch sa však zdajú byť autentické. Porov. BORSA, RA II, 2 – 3 (Budapest 1961), s. 302, č. 3191 a s. 340, č. 3324. MATULAY, *Katalóg I*, s. 18, č. 13.

²⁰ BORSA, RA II, 2 – 3, s. 387, č. 3467. LR § 2 (s. 24). Konfirmácia bola vydaná pravdepodobne okolo 25. marca 1287, pretože v tento deň potvrdil Ladislav IV. na žiadosť banskobystrických hostí výsadnú listinu Bela IV. z roku 1255. BORSA, RA II, 2 – 3, Budapest 1961, s. 376 – 377, č. 3434. JUCK, *Výsady I*, s. 67, č. 65. Indície involujú angažovanosť banskobystrického richtára Ondreja v oboch prípadoch.

vá situácia sa nezmenila ešte ani v roku 1295, keď tieto majetky (nepochybne už po smrti svojho otca) preberal Ondrejov syn Heinczmann.²¹ Nezaujem richtára Ondreja o majetky v Liptove si možno vysvetliť nielen absenciou tamjšieho sídliska, ktoré by produkovalo hospodárske výnosy, ale aj jeho exponovanosť v banskobystrickom baníctve i úrade richtára, ktoré predstavovali veľké príjmy.

Okrem týchto donácií richtárovi Ondrejovi patrili aj majetky v chotári Banskej Bystrice. Boli to predovšetkým majetky na území neskorších dedín Sásová a Kynceľová (neskôr pomenovaná podľa jeho syna Heinczmanna), no najmä v doline nazývanej ešte aj v 14. storočí Ondrejov majetok,²² kde sa neskôr zo staršej baníckej osady vyvinula dedina Richtárová (nem. *Richtersgrund*). Toto územie sa nachádzalo v úzkom priestore rudonosného pásma, kde sa koncentrovali hlavné rudné žily. Tiahlo sa asi štyri kilometre od Španej Doliny – cez Piesky, Richtárovú až po Staré Hory²³ a v stredoveku bolo známe aj ako Strieborné vrchy (r. 1443 *Silbergebirg*²⁴).

I keď na tieto majetky nepoznáme žiadne donácie, nie je to nič prekvapujúce, pretože už od najstarších čias, pokiaľ nám to pramene dovoľujú sledovať, nachádzame na pôvodnom chotárnom území Banskej Bystrice, vymedzenom výsadnými listinami z rokov 1255 a 1256, rozsiahle majetky i celé dediny v súkromných rukách banskobystrických mešťanov, a to najmä potomkov prvého banskobystrického richtára Ondreja.

Dediči komesa Ondreja

Je pravdepodobné, že komes Ondrej žil ešte aj v roku 1293 a zúčastnil sa na spísaní žiadosti banskobystrických hostí, žiadajúcich kráľa Ondreja III. o konfirmáciu ich výsadného privilégia z roku 1256.²⁵ Zomrel pravdepodobne krátko po tomto konfirmačnom akte, pretože v roku 1295 už vlastnícke práva na rodové majetky v Liptove obhajoval len jeho syn – komes Heinczmann. Tieto majetky sa vtedy pravdepodobne stali predmetom istých sporov, pretože kráľ Ondrej III. vtedy prísne nariadil (*firmiter dederat in mandatis*) zvolenskému županovi Demeterovi, aby komesa Heinczmanna uviedol do držby majetkov v Liptove, ktoré ležali nad Liptovskou Sielnicou a ktoré boli ešte stále bez obyvateľstva.²⁶ Prísny mandát panovníka je pochopiteľný, keďže tieto

²¹ Porov. text a pozn. 26.

²² FEJÉRPATAKY, L. (ed.): *Magyarország városok*, s. 101 „vallem... Reychen Andreas grunt“, z roku 1388.

²³ MAZÚREK, J.: *Prírodno-technické systémy v banskej oblasti Špania Dolina – Staré Hory*. In: Zborník Slovenského banského múzea 16, 1993, s. 9.

²⁴ MATULAY, *Katalóg I*, s. 71, č. 217.

²⁵ BORSA, *RA II*, 4, s. 119 – 121, č. 3939. MATULAY, *Katalóg I*, s. 20, č. 17.

²⁶ IPOLYI, A – NAGY, E – VÉGHÉLY, D. (ed.): *Codex diplomaticus patrius. Hazai okmánytár VII*. Budapest 1880, s. 240 – 241, č. 195. BORSA, *RA II*, 4, Budapest 1987, s. 149, č. 4021. Držbu týchto majetkov si dal Heinczmann potvrdiť aj v roku 1319 od Karola Róberta. SEDLÁK, V. (ed.): *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae* (ďalej *RDSI*) II. Bratislavae 1987, s. 239, č. 512. *LR* § 2 (s. 24).

majetky boli niekoľko desiatročí pusté a nevyužívané a zaiste vzbudzovali záujem najmä okolitých susedov. Po smrti banskobystrického richtára Ondreja tak boli pravdepodobne napadnuté aj dedičské nároky jeho syna komesa Heinczmanna, ktorý sa svojich práv neváhal dovolávať priamo u panovníka.²⁷

Uvedená listina z roku 1295 je tak zároveň aj prvou správou, z ktorej sa dozvedáme niečo bližšie o potomstve richtára Ondreja. Okrem spomínaného Heinczmanna mal však komes Ondrej aj druhého syna – Mikuláša prezývaného Sas, s ktorým sa v písomných prameňoch stretávame až o niečo neskôr. Aj keď filiačný vzťah medzi ním a richtárom Ondrejom nie je – predovšetkým v dôsledku torzovitosti zachovaných prameňov – bezprostredne doložený, možno ho definovať na základe vývoja majetkovoprávných pomerov na majetkoch, ktoré boli pôvodne dedične darované richtárovi Ondrejovi a ktorými neskôr disponoval Mikuláš Sas a po ňom aj jeho potomkovia, zemanovia zo Sásovej.

Je pravdepodobné, že obaja bratia Heinczmanna a Mikuláš Sas si po smrti otca podelili jeho rozsiahle majetky, pričom Heinczmanna získal aj majetky v Liptove, čo by potom vysvetľovalo i jeho záujem o obnovenie svojich majetkových práv a následne vzniknutú situáciu. So samotným Heinczmannom sa potom ešte bezpečne stretávame v prameňoch už len v roku 1326, keď v prítomnosti Mikuláša Sasa kúpil od synov komesa Gotschlina celý ich majetok spolu s baňami a lesmi, o čom banskobystrický richtár Hermann a prísazní mesta spísali svedeckú listinu.²⁸

Okrem majetkov v Liptove Heinczmanna nepochybne zdedil po svojom otcovi aj majetky ležiace v chotári Banskej Bystrice. Z týchto však bezpečne môžeme doložiť len jeho vlastníctvo dediny Kostiviarska. Išlo o starú slovenskú dedinu, ako to dokladá o.i. jeden z jej stredovekých názvov – Slovenská Ves (r. 1398 *Sclavonicalis villa*,²⁹ r. 1455 *villa Slavonicalis*,³⁰ r. 1485 *Windischen Darf*).³¹ Toto pomenovanie bolo známe aj medzi banskobystrickým nemeckým patriciátom, ktorý na označenie Kostiviarskej, obývanej slovenským obyvateľstvom, v písomnostiach paralelne používal aj nemecké názvy Hainczmannsdorf (r. 1387 *villa Haynczmansdorf*)³² a Kostführersdorf (r. 1520 *Kostfurerdörfel*).³³ Je zrejme, že pôvodný názov Kostiviarskej bol pre tunajších Nemcov ne-

²⁷ Porov. pozn. 21, 26. V listine z roku 1295 sa priamo hovorí, že panovník mandát vyhotovil pre Ondrejovho syna Heinczmanna, ktorý ho potom predložil na vykonanie zvolenskému županovi Demeterovi, čo znamená, že musela jestvovať aj písomná alebo ústna žiadosť (sťažnosť) komesa Heinczmanna adresovaná panovníkovi.

²⁸ MATULAY, *Katalóg I*, s. 22 – 23, č. 27. Z listiny nevyplýva, kde sa nachádzali predávané majetky, no zaiste išlo o majetky na Starých Horách alebo v Španej Doline.

²⁹ FEJÉRPATAKY, L. (ed.): *Magyarország városok*, s. 85; „versus *Sclavonicalem villam*“.

³⁰ MATULAY, *Katalóg I*, s. 74, č. 229. WENZEL, G.: *Magyarország bányászatainak kritikai története*. Budapest 1880, s. 57.

³¹ MATULAY, *Katalóg I*, s. 93, č. 291.

³² Tamže, s. 31, č. 54.

³³ Tamže, s. 165 – 166, č. 506.

zrozumiteľný, preto ju už v 1. polovici 14. storočia pomenovali podľa mena jej majiteľa Heinczmanna – *Heinczmansdorf*.³⁴ Tým, vzhľadom na ďalší vývoj majetkovej príslušnosti dediny, mohol byť len syn banskobystrického richtára Ondreja.

Neskoršie údaje však dosvedčujú, že komes Heinczmann nezdedil celú dedinu *Kostiviarsku*, ale len jej polovicu, ktorá zostala súčasťou rodového majetku zemanov z Kvačian a Sásovej (dedičov Heinczmanna) ešte aj v 2. polovici 15. storočia.³⁵ Druhú polovicu dediny zrejme zdedil ďalší Ondrejov syn Mikuláš Sas, po ktorom ju zase zdedili jeho synovia. Tí však už čoskoro (okolo polovice 14. storočia) svoje majetkové podiely v tejto dedine predali banskobystrickej rodine Rosembergovcov, po ktorých sa zase asi začiatkom 15. storočia dostali do vlastníctva ťažiarkej rodiny Jungovcov a stali sa súčasťou pertinencií tzv. Karlovského domu.³⁶ Takéto majetkové rozdelenie *Kostiviarskej* malo vplyv aj na jej názov – dedina sa spomína aj ako *Horná* (Vyšná) a *Dolná* (Nižná) *Hancmanova Ves*.³⁷

V ďalších písomných správach už komes Heinczmann nevystupuje. V roku 1379 (zaiste už po jeho smrti) jeho majetok – dedinu Kvačany daroval Ľudovít I. Dávidovi, synovi Mikuláša Sasa, pričom panovník zároveň konfirmoval aj všetky predchádzajúce donačné listiny a ich konfirmácie z rokov 1256, 1287, 1295 a 1319.³⁸ Heinczmann teda zomrel pravdepodobne bez potomkov a jeho majetky pripadli odúmrtým právom panovníkovi, ktorý donáciou Heinczmannovmu synovcovi zabezpečil ich kontinuitnú držbu v rukách Ondrejových potomkov. To všetko si zaiste vyžiadalo aj ich angažovanosť.

Počiatky zemianskej rodiny zo Sásovej

Mikuláš Sas, ktorý po smrti Heinczmanna zostal jediným pokračovateľom Ondrejovho rodu, sa stal zakladateľom zemianskej rodiny zo Sásovej. V jeho rukách sa sústredili rozsiahle majetky. Zastával tiež popredné miesto medzi banskobystrickými mešťanmi a v mestskej rade, čo zaiste súviselo predovšetkým s jeho pôvodom, so skutočnosťou, že bol synom prvého banskobystrického richtára Ondreja. Práve jeho autoritu i postavenie neváhali Banskobystričania využiť pri predkladaní svojich žiadostí panovníkovi. Tak už v roku 1310 Mikuláš Sas spoločne s banskobystrickým richtárom Mikulášom predložil panovníkovi žiadosť o potvrdenie výsadnej listiny pre Banskú Bystricu z roku 1255.³⁹ V roku 1338 si popri konfirmácii mestského privilégia z roku

³⁴ Tamže, s. 31, č. 54, z roku 1387.

³⁵ MATULAY, *Katalóg I*, s. 89, č. 275, z roku 1477.

³⁶ Tamže, s. 74, č. 239 (z roku 1455), s. 81, č. 247 (z roku 1466).

³⁷ Tamže, s. 173 – 174, č. 537 „*Henchmannsdorf Superior et Inferior*“, z roku 1582.

³⁸ LR § 2 (s. 24). ULÍČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia I*, s. 89.

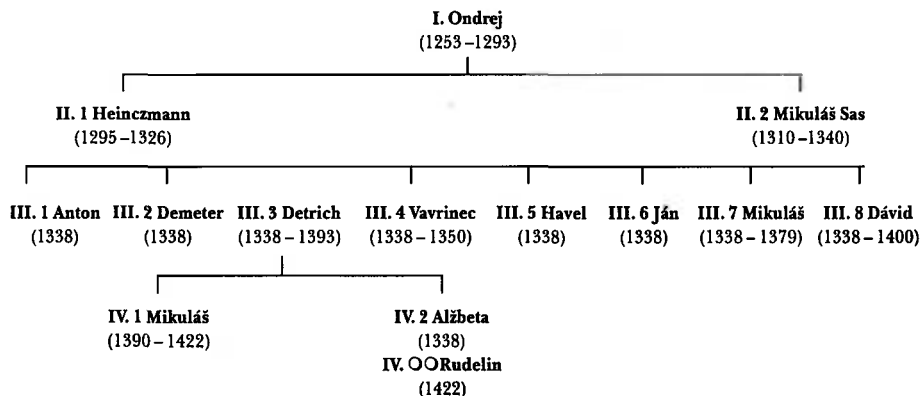
³⁹ SEDLÁK, *RDSI I*, s. 351, č. 819 „*Nicolaus iudex et Nicolaus Saxo, hospes iuratus de villa Bisticzia*“.

⁴⁰ DEDEK, *MES III*, s. 314, č. 451. JUCK, *Výsady I*, s. 126 – 127, č. 153.

1271 nechal od panovníka potvrdiť aj donáciu svojmu otcovi z roku 1263.⁴⁰ A napokon v roku 1340 vystupoval ako suplikant o opätovné potvrdenie mestského privilégia z roku 1255.⁴¹

Podobne ako v prípade Heinczmanna, aj po Mikulášovi Sasovi zostala stopa v toponymii okolia Banskej Bystrice, a to v názve dediny Sásová (nem. *Sachsendorf*, dnes

Rímske číslice označujú generáciu, latinské číslice súrodenecké poradie, pokiaľ ho možno zistiť. V zátvorkách sú roky, pod ktorými dotyčné osoby vystupujú v prameňoch. *Tabuľka 1*

m. č. Banskej Bystrice), ktorý sa stal aj hlavným predikátom celého rodu. Je potrebné zdôrazniť, že v prípade dediny Sásová nejde o etnonymický názov, ako ho vykladal už Matej Bel⁴² a najnovšie aj Lajos Kiss.⁴³ Svoje meno dostala až v 2. polovici 14. storočia, a to nie podľa saského obyvateľstva, ale podľa svojho majiteľa Mikuláša nazývaného Sas. Už najstaršie doklady potvrdzujú, že bol jej majiteľom. Sásová jestvovala pravdepodobne už pred príchodom Nemcov. Formovala sa pôvodne okolo starého kostola sv. Antona Pustovníka, ktorý je v prameňoch doložený spolu s dedinou až v roku 1350.⁴⁴ Bol cirkevným centrom pre okolité dediny a existoval pred výstavbou nového farského kostola v Banskej Bystrici v 2. polovici 13. storočia.⁴⁵ Sásová v prameňoch pr-

⁴¹ MATULAY, *Katalóg I*, s. 24, č. 32. JUCK, *Výsady I*, s. 130, č. 158.

⁴² BEL, M.: *Notitia Hungariae novae historico-geographica II*. Viennae 1736, s. 559.

⁴³ KISS, L.: *Földrajzi nevek etimológiai szótára (L – Zs) II*. Budapest 1997, s. 809. Problém hlbšie neriešil ani VARSÍK, B.: *Stredoveké miestne názvy vzniknuté po príslušníkoch rôznych národností Uhorska*. In: Tenž: *Z osídlenia západného a stredného Slovenska*. Bratislava 1984, s. 157.

⁴⁴ MATULAY, *Katalóg I*, s. 24 – 25, č. 33.

⁴⁵ GÁČOVÁ, A.: *Mesto za feudalizmu*. In: Banská Bystrica. Sborník prác k 700. výročiu založenia mesta. Martin 1955, s. 18. RATKOŠ, P.: *Vznik a začiatky*, s. 42.

výkrát vystupuje pod svojim názvom až v roku 1391 a neskôr, a to najmä v predikáte tamojších zemanov.⁴⁶ Išlo nepochybne o slovenskú dedinu, aj portálne súpisy Zvolenskej župy zo 16. storočia ju zaznamenávajú pod jej slovenským názvom.

Najstarší písomný doklad z roku 1350, ktorý označuje dedinu ako „*villa militis*“⁴⁸ (dedina rytiera), súvisel s označením Mikuláša Sasa ako „*miles*“ (rytier – vojak), čo súviselo s väzbou jeho šľachtictva na vojenskú službu a účasť na vojenských výpravách. Takéto označenie Mikuláša Sasa sa v prostredí banskobystrickej mestskej society silne vžilo a aj v najstaršej mestskej knihe Banskej Bystrice z rokov 1386 – 1399 figuruje jeho dom na námestí ešte aj dlho po jeho smrti pod názvom „*domus militis*“⁴⁹ a podobne v tej istej knihe aj vystupujú jeho synovia tiež väčšinou len ako „*filii militis*“.⁵⁰ Označenie *miles* neskôr prešlo aj na niektorých Mikulášových synov, o ktorých sa prvýkrát dozvedáme z už spomínanej konfirmačnej listiny z roku 1338. Boli nimi Anton, Demeter, Detrich (Dietrich), Vavrinec, Havel, Mikuláš a Dávid. Ich početnosť mala za následok drobenie veľkých majetkových akvizícií, ako aj úpadok vplyvu celého rodu. Niektorí zo synov Mikuláša Sasa sa usadili medzi banskobystrickým meštianstvom, s ktorým čoskoro splynuli, pričom ďalšie písomné správy o nich sa strácajú. Tak sa ako prisázný v mestskej rade spomína v roku 1379 Mikuláš, v roku 1391 v súpise mešťanov zase Vavrinec.⁵¹ Rodovú postupnosť v ďalších písomných prameňoch však možno sledovať už len v prípade Detricha a Dávida.

Kvačianska vetva zemianskej rodiny zo Sásovej

Dávid v roku 1379 získal dedičstvo po svojom strýkovi Heinczmannovi – liptovskú dedinu *Kvačany*. Jej vlastníctvo v roku 1391 dokazoval aj pred komisiou liptovského župana Imricha Bubeka⁵² a jej názov neskôr používala táto vetva rodu ako ďalší z predikátov. Sám Dávid mal dvoch synov – Jána, ktorý sa spomína až v roku 1400,⁵³ a Mikuláša, známeho až z listiny z roku 1438, keď už vystupujú aj ďalšie dve generácie Dávidových potomkov. V tomto roku totiž ich príbuzní protestovali pred Bratislav-

⁴⁶ Porov pozn. 52. Tiež porov. MÁLYUSZ, E (ed.) *Zsigmundkori okleveltár* (ďalej *ZsO*) II, 1, s. 29 – 30, č. 214; „*de Zazfalu*“, z roku 1400. MATULAY, *Katalóg I*, s. 64 – 65, č. 197; „*de Zazfalu*“, z roku 1420.

⁴⁷ Magyar Országos Levéltár Budapest, *Kamarai Levéltár*, E 158, A 2679, Registrum connumerationis domorum comitatus Zoliensis anno 1599, fol. 13, s. 205; „*Zazowa*“, z r. 1599.

⁴⁸ MATULAY, *Katalóg I*, s. 24 – 25, č. 33, 34.

⁴⁹ FEJÉRPATAKY, L. (ed.) *Magyarországi városok*, s. 94.

⁵⁰ Tamže, s. 80. Už v roku 1350 vystupuje jeho syn Vavrinec aj v mene iných jeho synov ako „*filii militis*“ a získava odpustky pre ich kostol v Sásovej. MATULAY, *Katalóg I*, s. 24 – 25, č. 33. Z údajov vyplýva, že Mikuláš Sas už nežil a zomrel teda niekedy medzi rokmi 1340 a 1350.

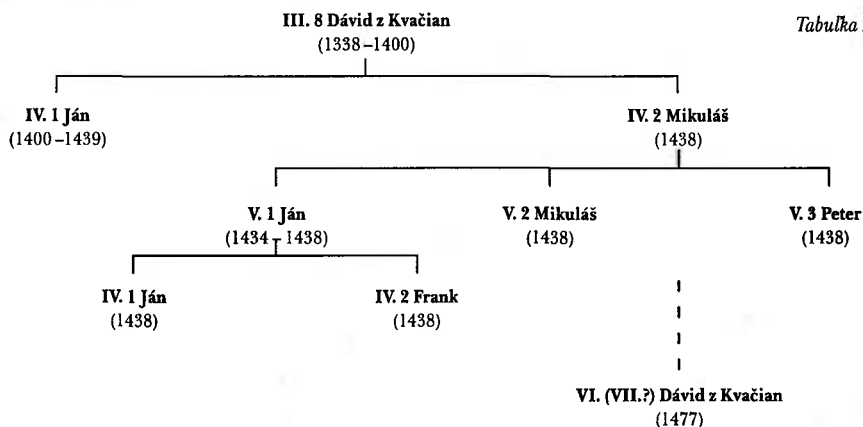
⁵¹ FEJÉRPATAKY, L. (ed.) *Magyarországi városok*, s. 87 „*Laurentius, frater domini Davidis*“.

⁵² LR § 2 (s. 24); „*David, filius Zaz de Zazfalva*“ HÚŠČAVA, A. *Kolonizácia Liptova do konca XIV storočia*. Bratislava 1930, s. 18 – 19, 33, hľadal dedinu „*Zazfalva*“ v Liptove.

⁵³ MÁLYUSZ, *ZsO II – I*, s. 48, č. 391.

skou kapitulou, že Ladislav Nemes zálohoval svoje majetkové podiely v Kremničke, Malachove, Pršanoch a Senici bratom Jánovi (ako aj jeho synom Jánovi a Frankovi), Mikulášovi a Petrovi, synom Mikuláša, ktorý bol Dávidovým synom a na ktoré mali tiež

Tabuľka 2

svoje nároky.⁵⁴ Ďalšie správy o tejto vetve zemanov zo Sásovej už nemáme, v roku 1477 však richtár Banskej Bystrice a mestská rada dosvedčujú zálohovanie majetkov zema-
na Dávida z Kvačian banskobystrickému mešťanovi Jánovi Kremnitzerovi, ktoré mal
v dedinách Jakub, Sásová a Kostiviarska (*Hanczmanowa Wes*).⁵⁵ Sledovaný Dávid bol
pravdepodobne synom niektorého z dvoch pravnikov Dávida zo Sásovej – Jána alebo
Franka, spomínaných v roku 1438. Pravdepodobne bol aj posledným potomkom tej-
to vetvy rodu, pretože už v 80-tych rokoch 15. storočia liptovské Kvačany získala ze-
mianska rodina Liptajovcov.⁵⁶

Barlovci zo Sásovej

Oveľa viac informácií máme o inej vetve zemanov zo Sásovej, ktorí boli potomka-
mi Detricha, ďalšieho syna Mikuláša Sasa.

O samotnom Detrichovi toho vieme len veľmi málo. Okrem syna Mikuláša nazý-
vaného Barla, mal aj dcéru Alžbetu.⁵⁷ Tá sa vydala za banskobystrického richtára Ru-

⁵⁴ MATULAY, *Katalóg I*, s. 69, č. 211.

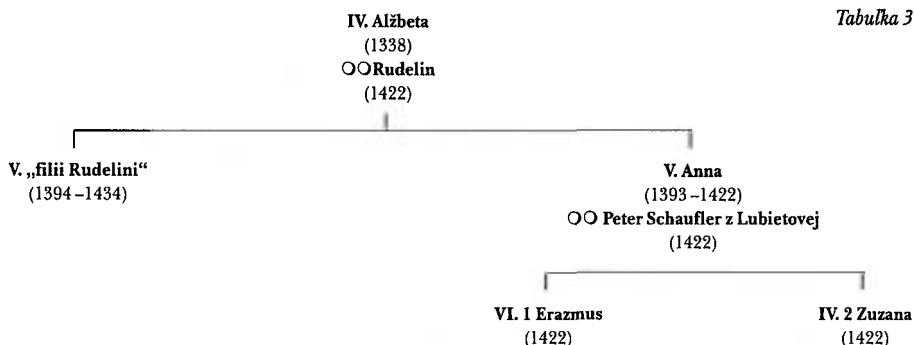
⁵⁵ Tamže, s. 89, č. 275.

⁵⁶ ULÍČNÝ, F.: *Dejiny osídlenia I*, s. 90.

⁵⁷ MATULAY, *Katalóg I*, s. 65, č. 199, údaj z roku 1422.

⁵⁸ Tamže, s. 28, č. 43.

delina, spomínaného v tejto funkcii už v roku 1379.⁵⁸ Venom mu priniesla okrem iných majetkov aj juhovýchodnú časť chotára *Sásovej*, v ktorom sa už koncom 14. storočia vyvinula aj samostatná dedina *Rudlová*.⁵⁹ Ich podľa mena neznámi, no už pred rokom 1393⁶⁰ doložení synovia, vystupovali v 15. storočí aj ako zemanovia z Rudlovej.⁶¹ Mali aj

dcéru Annu, ktorá sa vydala za jedného z najpoprednejších ľubietovských mešťanov – ťažiara Petra Schauflera, čím tento získal v Banskej Bystrici významné postavenie a po manželke aj jej dedičné majetky, patriace pôvodne ešte jej matke Alžbete.⁶²

Oveľa početnejšie bolo potomstvo Detrichovho syna Mikuláša, a to najmä vďaka jeho dvom manželstvám, ktoré mu priniesli aj majetkové podiely v mnohých obciach na území Zvolenskej župy.

Sám Mikuláš bol prezývaný *Barla*, čo azda súvisí s latinským menom *Barleus*, ktoré možno dostal pri krste.⁶³ Práve toto prímeno sa stalo charakteristické aj pre jeho synov z druhého manželstva s Klárou,⁶⁴ v osobe ktorých pokračoval rod zemanov zo *Sásovej*.

Z prvého manželstva s Barborou mal Mikuláš Barla dcéru Margitu, doloženú len v roku 1412,⁶⁵ a synov Ladislava, prezývaného Nemes, ktorý používal aj predikát

⁵⁹ FEJÉRPATAKY, L. (ed.) *Magyarországi városlók*, s. 96 „villa Rudelini“, z roku 1390

⁶⁰ Tamže, s. 80; „filii Rudelini“

⁶¹ MATULAY, *Katalóg I*, s. 68, č. 206, „de Rydelfolua“ z roku 1434

⁶² FEJÉRPATAKY, L. (ed.) *Magyarországi városlók*, s. 90. MATULAY, *Katalóg I*, s. 47 – 48, č. 126. Mali aj syna Erazma a dcéru Zuzanu, doložených v roku 1422. Tamže, s. 65, č. 199

⁶³ Už koncom 14. storočia sa pripomína ako Barla, medzi banskobystričským mešťanstvom. FEJÉRPATAKY, L. (ed.) *Magyarországi városlók*, s. 81, 96

⁶⁴ Meno jeho druhej manželky je známe len z listiny z roku 1498. Tamže, s. 101, č. 317

⁶⁵ MÁLYUSZY – BORSA, *ZsO III*, č. 2201

⁶⁶ MATULAY, *Katalóg I*, s. 64, č. 196; „Laurencius, filius Mykoss (!) de Zassfalu et Kremnichka“

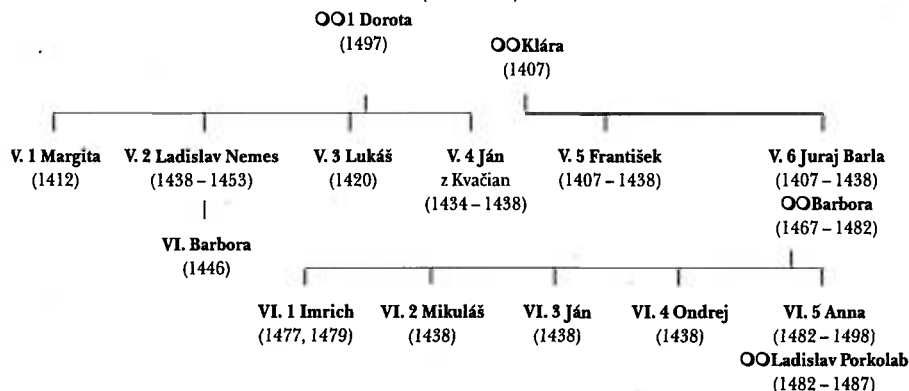
⁶⁷ Tamže, s. 68 – 69, č. 206 – 211; z rokov 1434 – 1438. To dokladá, že aj táto vetva rodu vlastnila isté majetky v Kvačanoch, ktoré získala buď kúpou od príbuzných, alebo, čo je pravdepodobnejšie, ich zálohovaním

„z Kremničky“, ďalej Lukáša, doloženého len v roku 1420,⁶⁶ a napokon aj Jána, ktorý používal tiež predikát „z Kvačian“.⁶⁷

Najviac správ tak máme len o Ladislavovi Nemesovi, ktorý sa spomína až v roku 1438, keď proti jeho machináciám s rodovým majetkom protestovali jeho nevlastní

I. Mikuláš Barla
(1390–1422)

Tabuľka 4

bratia Juraj a František.⁶⁸ Silne sa etabloval medzi banskobystrickým meštianstvom a v roku 1443 zastával aj funkciu prísazného v mestskej rade.⁶⁹ Pre veľké dlžoby bol však nútený zálohovať už v roku 1446 svoje dedičné majetkové podiely v Pršanoch, Senici a Malachove (a to aj v mene svojej dcéry Barbory) banskobystrickému mešťanovi Pavlovi Krendelevičovi⁷⁰ a z Banskej Bystrice sa zrejme odsťahoval, pretože v roku 1453 už zastával platenú funkciu mestského notára v Banskej Belej.⁷¹

O niečo významnejšie postavenie dosiahli synovia Mikuláša Barlu z druhého manželstva s Klárou – František a Juraj.

František sa dal na cirkevnú dráhu. V roku 1420 mal byť uvedený do úradu mestského farára v Banskej Bystrici. Na zásah kráľa Žigmunda bol však v tejto funkcii potvrdený istý Melchior, syn Martina z Ostrihomu, hoci predtým panovník schválil i samotného Františka.⁷² Toho však potom odškodnili nie menej výnosným úradom

⁶⁸ Tamže, s. 69, č. 211. Prezývka Ladislava – *Nemes*, je azda len maďarským pendantom latinského „*miles*“, vo význame rytier-šľachtic, povinný vojenskou službou uhorským kráľom, čo bolo bežné označenie už pre Mikuláša Sasa a po ňom aj pre iných jeho synov.

⁶⁹ MATULAY, *Katalóg I*, s. 70–71, č. 216, 217.

⁷⁰ Tamže, s. 72, č. 219, 220.

⁷¹ WENZEL, G.: *Magyarország bányaszántának*, s. 41–44. RATKOŠ, P.: *Vznik a začiatky*, s. 41.

⁷² MATULAY, *Katalóg I*, s. 64–65, č. 197.

⁷³ Tamže, s. 65, č. 199. KOLLÁNYI, F.: *Esztergomi kanonokok 1100–1900*. Esztergom 1900, s. 90, dokladá Františka (*de Nowazolio*) v tomto úrade až k roku 1424 a uvádza jeho ročný príjem 35 zlatých.

⁷⁴ MATULAY, *Katalóg I*, s. 69, č. 211.

ostrihonského kanonika, v ktorom je doložený už v roku 1422.⁷³ V roku 1438 zastával aj funkciu šaštínskeho archidiakona.⁷⁴

Další syn Mikuláša Barlu Juraj, ktorý zdedil otcovské prímenie Barla,⁷⁵ sa usiloval sústrediť vo svojich rukách rozptýlené rodové majetky. V roku 1407 odkúpil od svojho nevlastného brata Lukáša usadlosť v Pršanoch,⁷⁶ v roku 1420 od iného nevlastného brata Vavrinca⁷⁷ ďalšiu usadlosť v Pršanoch a usadlosť v Senici. Niekedy v polovici 15. storočia vykúpil rodové majetky v Senici, Pršanoch a Malachove, ktoré ešte v roku 1446 záložoval jeho nevlastný brat Ladislav Nemes banskobystrickému mešťanovi Pavlovi Krendelevičovi. Novú svedeckú listinu o tomto výkupe dala spísať Barbora, vdova po Jurajovi Barlovi, pretože pôvodná listina sa stratila.⁷⁸ Rozsah majetkovej držby zemanov zo Sásovej v 1. polovici 15. storočia najlepšie ilustruje listina z roku 1422, ktorou bratia – ostrihonský kanonik František a Juraj Barla vyplatili svojej sesternici Anne, dcére bývalého richtára Rudelina, dievčenskú štvrtku, patriacu ešte jej matke Alžbete. Išlo o majetky v dedinách Sásová, Lehôtka, Senica, Turová, Kašova Lehôtka, Železná Breznica, Malachov, Pršany a Kremnička.⁷⁹

Z tejto listiny sa ďalej dozvedáme i to, že Juraj Barla mal troch synov, a to Mikuláša, Jána a Ondreja, no tí už v ďalších písomných prameňoch nevystupujú. Synom Juraja Barlu bol nepochybne aj Imrich Barla zo Sásovej, s ktorým sa v prameňoch stretávame len v roku 1477⁸⁰ a 1479,⁸¹ keď záložoval svoje majetkové podiely v Sásovej banskobystrickému mešťanovi Jánovi Kremnitzerovi. Poukazuje na to prímenie Barla, ktoré z Mikulášových synov používal len Juraj so synmi.

Epilóg zemianskej rodiny zo Sásovej

Zdá sa, že všetci uvedení synovia Juraja Barlu boli zrejme aj poslednými mužskými potomkami zemianskej rodiny zo Sásovej, keďže všetky barlovské majetky prechádzajú do rúk jedinej dcéry Juraja Barlu Anny Barlovej, v osobe ktorej aj doznieva epilóg celého rodu. Vydala sa za zemana Ladislava Porkolaba z Hronskej Breznice, no už pred rokom 1482 ovdovela a kráľ Matej Korvín ju spolu s matkou Barborou, vdovou po Jurajovi Barlovi, musel zobrať pod vlastnú ochranu proti veriteľom,⁸² keďže ich majetky

⁷⁵ BORSA, I. (ed.): *A Just család levéltára (1274 – 1525)*. Budapest 1991, s. 54 – 55, č. 128; „*Georgius dictus Barla de Zazfalva*“ z roku 1441.

⁷⁶ MATULAY, *Katalóg I*, s. 63, č. 192.

⁷⁷ Tamže, s. 64, č. 196.

⁷⁸ Tamže, s. 81 – 82, č. 250.

⁷⁹ Tamže, s. 65, č. 199.

⁸⁰ Tamže, s. 89, č. 274.

⁸¹ Tamže, s. 90, č. 279.

⁸² Tamže, s. 91 – 92, č. 286. K zemianskej rodine Porkoláb porov. FÖGLEIN, A.: *Család történeti adatok Zolyóm vármegyéből*. In: *Magyar családtörténeti szemle* 4, 1938, s. 169.

boli silne zadlžené. Veritelia Barlovcov sa však odvážili vzniesť svoje požiadavky už krátko po smrti Mateja Korvína, čomu sa Anna Barlová usilovala vyhnúť predajom všetkých majetkov majiteľovi víglašského panstva Ondrejovi Juštovi z Kussova za 300 zlatých.⁸³ Proti tomu však ešte v roku 1491 protestoval banskobystriický mešťan Ján Koncovič, ktorý ako kompenzáciu dlžoby požadoval kúriu Anny Barlovej v Sásovej⁸⁴ a svoje nároky si obhájil v nasledujúcom roku aj pred súdom zvolenského župana Ladislava z Mičinej.⁸⁵ Po dlhších prietahoch napokon Anna Barlová v roku 1497 predsa len odstúpila Jánovi Koncovičovi svoje majetky v Sásovej s výnimkou tamorejšej kúrie, ďalej majetky v Kremničke, Senici, Malachove, Pršanoch, Zvolenských Nemciach, Turovej, Kašovej Lehôtke a Železnej Brezničke⁸⁶ a v roku 1498 (už len Barbore Scherinovej, vdove po Jánovi Koncovičovi) aj svoju kúriu v Sásovej a zvyšné usadlosti v Pršanoch, Malachove a Senici,⁸⁷ s čím v nasledujúcom roku 1499 vyslovil súhlas aj panovník.⁸⁸ Všetky tieto udalosti sú zároveň aj poslednými správami o zemianskej rodine zo Sásovej.

Bývalé barlovske majetky však nezostali dlho ani v držbe Barbory Koncovičovej, ktorá dediny ležiace na chotárnom území Banskej Bystrice predala v roku 1501 mestu.⁸⁹ Trvalo však skoro dvadsať rokov, kým sa tento predaj aj majetkovo-právne vysporiadal, pretože panovník Ľudovít II. dal k nemu súhlas až 21. mája 1520.⁹⁰ O majetky po Barlovcoch mal totiž záujem aj zvolenský župan a kremnický komorský gróf Alexej Thurzo, ktorý v roku 1516 vyhlásil, že po vymretí Barlovcov mu ich riadnou donáciou daroval kráľ Vladislav II.⁹¹ S výnimkou dedín Sásová, Jakub, Kostiviarska a Zvolenské Nemce (teda dedín, ktoré ležali na banskobystriickom teritóriu) sa mu barlovske majetky v roku 1517 podarilo aj skutočne získať.⁹²

Ako je teda vidieť z uvedeného prehľadu genealógie a dejín zemianskej rodiny zo Sásovej, priamych potomkov prvého banskobystriického richtára Ondreja, rod bezprostredne zasahoval nielen do dejín Banskej Bystrice, ale výrazne vplýval aj na formovanie sídlisk na jej okolí. Tento vplyv dokladajú názvy dedín Sásová, Kostiviarska – Heinczmannova Ves, Richtárová a Rudlová.

⁸³ BORSA, *Just cs. lt.*, s. 146, č. 401.

⁸⁴ Tamže, s. 150, č. 410.

⁸⁵ Tamže, s. 150 – 151, č. 412, 413.

⁸⁶ MATULAY, *Katalóg I*, s. 101, č. 317.

⁸⁷ Tamže, s. 102, č. 319.

⁸⁸ Tamže, s. 102, č. 321.

⁸⁹ Tamže, s. 107, č. 330. Banská Bystrica ešte v tom istom roku žiadala panovníka o potvrdenie svojich výsad, ktoré žiadala rozšíriť aj o právo zdaňovať poddaných z dedín, ktoré pôvodne patrili Barlovcovi. Tamže, s. 107 – 108, č. 331. WENZEL, G.: *Okmánytár*. In: Történelmi tár 1883, s. 76.

⁹⁰ MATULAY, *Katalóg I*, s. 163, č. 498, s. 165, č. 504 (introdukcia Turčianskeho konventu z 5. okt. 1520).

⁹¹ Tamže, s. 136, č. 423.

⁹² Tamže, s. 144 – 145, č. 447.

K NAJSTARŠEJ PODOBE ERBU BANSKEJ BYSTRICE

Igor Graus

Názov predloženého príspevku môže na prvý pohľad vzbudzovať dojem, že pôjde iba o rekapituláciu všeobecne známych faktov o podobe banskobystrického erbu, ktorý počas svojej niekoľko storočnej existencie s výnimkou nosiča a strážcov štítu neprešiel žiadnymi vývojovými zmenami. Keby sme boli odkázaní na doteraz známe a v odbornej literatúre publikované erby, pečatidlá a ich odtlačky, pochádzajúce od polovice 15. storočia, inú možnosť by sme v podstate ani nemali. V repozitóriu stredovekých listín v Štátnom okresnom archíve v Banskej Bystrici sa však nachádza niekoľko starších, dosiaľ neznámych mestských pečatí Banskej Bystrice, ktoré do problematiky vzniku a vývoja jej erbu vnášajú nové podnety. Pečate sú upevnené na listinách vydaných banskobystrickou mestskou kanceláriou v rokoch 1326 – 1406 a vyhotovené rovnakým pečatidlom – najstarším mestským pečatidlom Banskej Bystrice, ktorého vznik spadá do 2. polovice 13. storočia. Nález spomenutých pečatných odtlačkov, ako aj samotné erbové znamenie v nich, ktoré sa mierne líši od zaužívanej podoby banskobystrického mestského erbu, v nás vyvolávajú isté pochybnosti a otázky, týkajúce sa skutočnej (pôvodnej) podoby erbu Banskej Bystrice, jeho inšpiračných zdrojov a opätovne nás nútia vrátiť sa ku Kollerovým tvrdeniam z 18. storočia, ktoré boli už dávnejšie zavrhnuté ako mylné.

Čo hovoria o banskobystrickom mestskom erbe všeobecne známe fakty? Súčasný erb Banskej Bystrice vychádza z pečate, resp. z pečatidla (pretože sa zachovalo) z polovice 15. storočia. Tvorí ho sedemkrát strieborno-červeno delený štít, čiže štít s opačným sfarbením, ako má mladší znak Uhorska, používaný v čase Arpádovcov. Banskobystrický erb teda patrí do rovnakej skupiny mestských erbov, ako napr. erby Žiliny, Skalice, Šurian, Topoľčian a neďalekého Zvolena, ktoré tiež vznikli aktívnym pretvorením uhorského – v týchto prípadoch ale staršieho – štátneho znaku. Keďže Banská Bystrica bola v stredoveku označovaná aj názvom „Nový Zvolen“ (*Neusohl, Neosolium* – v protiklade k „Starému“ Zvolenu – *Altsohl, Veterozolium*), ktorý sa vyskytuje aj na dosiaľ najstarších známych pečatiach, resp. pečatidle z 15. storočia, heraldici dedukovali, že svoj erb prijala analogicky k erbu zvolenskému a k uvedenému názvu.¹

¹ NOVÁK, J.: *Slovenské mestské a obecné erby*. Martin 1972, s. 88 – 91, Tenže: *Erby miest vyhlásených za pamiatkové rezervácie*. Bratislava 1986, s. 39 – 44, KARTOUS, P. – NOVÁK, J. – VRTEL, L.: *Erby a vlajky miest v Slovenskej republike*. Bratislava 1991, s. 40, VRTEL, L.: *Osem storočí slovenskej heraldiky*. Martin 1999, s. 63, Tenže: *Na troch vrškoch biely kríž. Rozprávanie o našom znaku*. Bratislava 1990, s. 22 – 23, Tenže: *Banská Bystrica*. Verejná správa 1992, č. 3, zadná strana obálky.

Dnes, na základe nálezu starších pečatných odtlačkov môžeme posledné z týchto tvrdení korigovať.

Pozrime sa však na jednotlivé fakty postupne, v zrkadle informácií, ktoré nám poskytuje novoobjavená (resp. doteraz neznáma a nepublikovaná) najstaršia pečať mesta Banskej Bystrice.² Okrúhla pečať z hnedého vosku³ má priemer 38 milimetrov. V centre pečatného poľa je umiestnený ranogotický trojuholníkový štít s mestským erbom, ktorý je členený na deväť vodorovných polí (v heraldickej terminológii sú to štyri brvná). Polia č. 1, 3, 5, 7 a 9 sú mrežované, polia č. 2, 4, 6 a 8 sú hladké.⁴ Nad štítom je umiestnené k sebe privrátené baničné kladívko a železko, pričom násady oboch nástrojov sú vodorovne odvrátené. Voľnú plochu po bokoch erbového štítu vyplňajú nebeské telesá. Na ľavej strane je to dvanásťcípá hviezda (slnko), hore a dole sprevádzaná malými šesťcípmi hviezdičkami. Na pravej strane je od erbového štítu odvrátený polmesiac, hore a dole sprevádzaný malými šesťcípmi hviezdičkami. Po obvode pečate je umiestnený majuskulný kruhopolis + **SIGILLVM * DE * BISTRICE-BANA.**

Kresba najstaršej mestskej pečate
(rekonštrukcia Igor Graus)

Pečať sa v archívnom fonde banskobystričského magistrátu zachovala v piatich exemplároch, pričom v jednom prípade je privesená na červenej hodvábnej pletenej šnúre a v troch prípadoch je zavesená na pergamenovom prúžku. Najstarší odtlačok pochádza z roku 1326,⁵ ostatné tri sú z rokov 1387,⁶ 1390⁷ a 1406.⁸ Okrem nich sa se-

² V dobe prípravy tohto článku bola publikovaná štúdia Radoslava Ragača o Zvolenskom erbe. Autor si všimol, že na jednej z listín, s ktorými pracoval, je pečať s erbom Banskej Bystrice, ktorý nezodpovedá jeho dnešnej podobe. Okrem konštatovania tejto skutočnosti sa autor uvedenou problematikou bližšie nezaoberal. RAGAČ, R.: *Vývin erbu mesta Zvolen do konca 17. storočia*. Slovenská archivistika 34, 1999, č. 2, s. 42, poznámka č. 4.

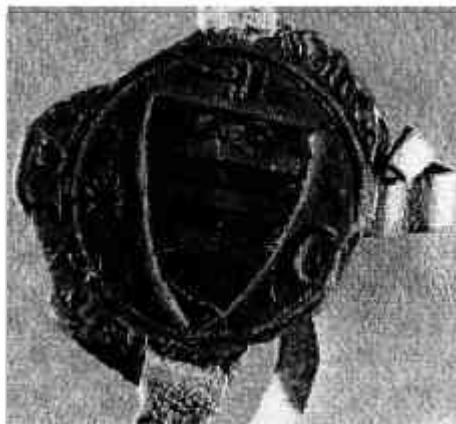
³ Právo pečatíť červeným voskom Banská Bystrica získala až od Ľudovíta II. v roku 1516. Štátny okresný archív v Banskej Bystrici (ďalej len ŠOKA BB), fond Mesto Banská Bystrica (1020) 1255 – 1922 (ďalej len MBB), Fasc. 2/7 – S.

⁴ Mrežované a vystupujúce pruhy sa tradične považujú za kovové. V prípade erbu Banskej Bystrice by teda malo ísť o strieborný štít so štyrmi červenými brvnami. Vzhľadom na nejednotnú prax v Uhorsku v 13.-14. storočí by však rovnako dobre mohlo ísť aj o červený štít so štyrmi striebornými brvnami. Za upozornenie na problematiku ďakujem PhDr. Ladislavovi Vrteľovi, tajomníkovi Heraldickej komisie Ministerstva vnútra Slovenskej republiky.

⁵ ŠOKA BB, MBB, Fasc. 8/5 – S.

⁶ ŠOKA BB, MBB, Fasc. 6/8 – S.

parátne zachovala ďalšia pečať so zbytkami červenej pletenej hodvábnej šnúry.⁹ Šiesty a posledný doteraz známy odtlačok pečate pochádza z roku 1437 a je pritlačený na listine v archívnom fonde zvolenského magistrátu.¹⁰ Stav zachovania všetkých pečatí je relatívne veľmi dobrý – na všetkých exemplároch je veľmi dobre viditeľný predovšetkým stred pečate s erbovým štítom a sprievodnými znameniami, pričom jemné

Pečať Banskej Bystrice na listine z roku 1387
(fotografia Igor Graus)

detaily mrežovania vidieť najlepšie na odtlačkoch z rokov 1406 a 1387. Kruhopis je najlepšie čitateľný na odtlačkoch z rokov 1406 a 1390. Odtlačok z roku 1387 je na troch miestach kruhopisu poškodený (odlomený vosk).

Celkové výtvarné riešenie pečate s ranogotickým štítom kladie jej vznik do konca 13. storočia, teda do obdobia štyroch desaťročí vymedzených udelením mestských výsad v roku 1255 a začiatkom nového storočia. Okrem celkového vzhľadu pečate¹¹ tomu zodpovedá aj spôsob pomenovania mesta Banskej Bystrice na nej. Kým Belo IV. pri pomenovaní lokality použil ešte termín *Bystrice*¹² a *Bytzhertz*

ze,¹³ s pomenovaním typu *Byzthercebana* sa po prvýkrát stretávame v donácii Belu IV. richtárovi Ondrejovi z roku 1263¹⁴ a opätovne v roku 1293 v konfirmácii mestských výsad Ondrejom III.¹⁵

⁷ ŠOKA BB, MBB, Fasc. 6/10 – S.
⁸ ŠOKA BB, MBB, Fasc. 6/11 – S.
⁹ Pečať bola v minulosti pravdepodobne privesená na listine z roku 1379 so signatúrou ŠOKA BB, MBB, Fasc. 6/14 – S. V čase spracovania katalógu písomností fondu magistrátu Banskej Bystrice v roku 1980 už pečať na listine chýbala (MATULAY, C.: *Mesto Banská Bystrica. Katalóg administratívnych a súdnych písomností (1020) 1255 – 1536, I – 2*. Bratislava 1980).

¹⁰ Pritlačená pečať s clonou sa nachádza na listine z 22. mája 1437. ŠOKA Zvolen, magistrát mesta Zvolena 1323 – 1922, listiny, kart. 1, inv. č. 17. Za sprostredkovanie informácií o pečati ďakujem pánovi Alexandrovi Adamovi, archivárovi Štátneho okresného archívu vo Zvolene.

¹¹ Štylovo je banskobystrická pečať identická napríklad s najstaršou pečatou Banskej Štiavnice z roku 1275 (NOVÁK, J.: *Erby miest vyhlásených...* c. d., s. 31).

¹² ŠOKA BB, MBB, Fasc. 1/1 – S.

¹³ ŠOKA BB, MBB, Fasc. 1/3 – S.

¹⁴ ŠOKA BB, Kpr.-E.

¹⁵ ŠOKA BB, MBB, Fasc. 1/3-S.

bom. Okrúhle pečatidlo vo svojom strede nesie neskorogotický štít, ktorý je sedemkrát delený, pričom vypuklé a mrežované sú polia č. 2, 4, 6 a 8. Nad erbovým štítom a po jeho bokoch sú jemné ornamentálne rozviliny. Pečatidlo obsahuje kruhopis + **sigillum + ciuitatis + noui + zoly**, napísaný gotickou minuskulou. Zachovalo sa v origináli a najstarší výskyt jeho odtlačku je na listine z roku 1446.¹⁶ Približne v rovnakom čase si mesto dalo vyhotoviť aj väčšiu pečať s priemerom 43 milimetrov a kruhopisom + **sigillum + ciuitatis + noui + zoly**, tu je však už erb doplnený anjelom vo funkcii nosiča štítu a dvomi orlami vo funkcii strážcov štítu.¹⁷ Práve toto pečatidlo slúžilo všetkým autorom, ktorí sa zaoberali banskobystrickým erbom, ako východisko pre ich úvahy, pretože staršie pečatidlo, resp. jeho voskový odtlačok doteraz nebol známy a odborná literatúra ho nepoznala.¹⁸

Príčiny zmeny obsahu erbového štítu v polovici 15. storočia nedokážeme vysvetliť. Vieme len, že Banskobystričania opustili vyše storočia používaný erb rovnako ako banícku symboliku a už sa k nim nevrátili. Napriek tomu však v meste aj naďalej prežívali reminiscencie na pôvodnú podobu erbu a na banícku symboliku.

Jednoznačne to potvrdzuje text sťažností banskobystrickej mestskej rady na thurzovsko-fuggerovský mediarsky podnik z roku 1526, v ktorom sa uvádza, že mesto malo popri panovníkom udelenom erbe vo svojej pečati vždy aj kladivko a železko.¹⁹

Aj napriek redukcii počtu „arpádovských brvien“ tu tiež prežívala pôvodná heraldická legenda týkajúca sa najstaršej podoby mestského erbu. V roku 1608 ju vo svojej

Pečať Banskej Bystrice na listine z roku 1390
(fotografia Igor Graus).

¹⁶ ŠOKA BB, MBB, Fasc. 93/3.

¹⁷ Najstarší zachovaný odtlačok tejto pečate pochádza z roku 1457 (ŠOKA BB, MBB, Fasc. 8/6 – S).

¹⁸ Jozef Koller vo svojej práci zo začiatku 18. storočia síce banskobystričky erb správne opisoval ako osemkrát delený, ale ani on nepoznal najstaršiu mestskú pečať a pri prekrášľovaní väčšej mestskej pečate z polovice 15. storočia (jej najstarší zachovaný odtlačok pochádza z roku 1457) sa proste iba dopustil omylu. KOLLER, J.: *Cerographia Hungariae seu notitia de insignibus et sigillis Regni Mariano-Apostolici...* Tyrnaviae 1724, tab. IV, č. XVII., text na s. 176 – 177. Za sprostredkovanie publikácie ďakujem Mgr. Milanovi Šišmišovi z Matice slovenskej v Martine.

¹⁹ „Doraus auch diese stadt ain bergstadi gnenit unndt gehalten ist wurden und derhalben neben iren kuniglichem begobten insigel alletzeit schlegel und eyssen in iren insingnien gefhuret und nach gleich andern bergstethen brauchen und shuren mag.“ ŠOKA BB, MBB, Fasc. 45/42.

veršovanej kronike Banskej Bystrice písomne zachytil mestský vicedotár Oswald Plotchius. Autor jednotlivé pruhy považoval za personifikáciu štyroch vodných tokov v územných hraniciach mesta – Hrona, Bystrice, Senice a Udmurny. Červená farba mala symbolizovať nešťastie, biela naopak útechu. Anjel držiaci štít s erbom predstavoval Božiu ochranu a orly (v Plotchiovom podaní sokoly) strážcov všetkého.²⁰ Kroniku mesta Banskobystriciania v roku 1608 uložili do kupolyestskej veže v mestskom hradnom

Pečat Banskej Bystrice na listine z roku 1406
(fotografia Igor Graus).

areáli počas jej rekonštrukcie a jej opis sa neskôr dostal do mestského archívu.²¹ Text kroniky poznal aj Matej Bel od roku 1702, kedy sa mu do rúk dostal rukopis z veže a časť, týkajúcu sa mestského erbu, publikoval vo svojich Notíciách.²²

V súvislosti s objavením najstaršej pečate mesta Banskej Bystrice s odlišným erbom mesta sa nevyhnutne musíme vrátiť aj k otázke inšpiračných zdrojov jeho podoby. Významným momentom, ktorý sa nielen priamo dotýka problematiky banskobystrického mestského erbu, ale bezprostredne súvisí aj s jeho obsahom, je pomenovanie mesta. Saskí kolonisti sa usadili v tesnom susedstve staršej slovenskej osady Bystrice,²³ ktorá ležala na malej vyvýšenine nad sútokom vodných to-

kov Hrona a Bystrice, priamo na trase diaľkovej cesty z centrálnych častí Uhorska do Poľska, ktorú súčasníci poznali ako Veľkú cestu (*Via magna*).²⁴ Azda výhody, ktoré plynuli z bezprostrednej blízkosti významnej vojensko-strategickej a obchodnej cesty za-

²⁰ „Ihr Insigl sind vier zug roth / Zu weise farb gesetzt ohn schpót / Bedeiten tuhn die Wasser vur / Welche fliesen bey der Stadt für / Grann, Bistritz, Senicz undt Udmurn / Befliessen jetzt die hattarten da / Die rothe farb das Kreutz bedeít / Die Weise den Trost nach dem Leidt / Der Engel so denn schildt halt feim / Göttlichen schutz durch die Engelein / Die falckchen das man hab scharf acht / Aufalls tuhn und das selb betracht.“

²¹ ŠOKA BB, MBB, PP 1762, inv. č. 276, s. 545 – 555. O kronike podrobnejšie pozri: GRAUS, I.: *Banská Bystrica a jej historiografia*. In: *História Banskej Bystrice. Dielo a význam Emila Jurkovicha*. Banská Bystrica 1999, s. 55 – 65.

²² BELIUS, M.: *Notitia Hungariae novae historico-geographica* 2. Viennae 1736, s. 435 – 436. Rovnaký výklad poznal aj Jozef Koller, ktorý ho uviedol vo svojej práci z roku 1724.

²³ MÁCELOVÁ, M.: *Požiarom zaniknutý zrubový objekt z 15. storočia v Banskej Bystrici*. In: *Archaeologia historica* 21, Brno 1996, s. 425.

²⁴ Podrobnejšie pozri HANULJAK, V.: *Via magna na strednom Slovensku v období včasného a vrcholného Stredoveku*. In: *Tamže*, s. 443 – 449.

príčinili, že pôvodní obyvatelia svoju osadu vybudovali práve tu a nie vyššie v horách, kde prevádzkovali svoje banské diela. Sasi akceptovali pôvodnú osadu do takej miery, že keď v roku 1255 od uhorského panovníka Belu IV. obdržali listinu s mestskými výsadami, meno osady, povýšenej na mesto, si aj napriek nemeckej správe ponechalo svoju pôvodnú domácu podobu – Bystrica (*Bystrice*). V rovnakej, iba o niečo rozšírenejšej podobe sa pomenovanie dostalo aj na najstaršiu pečať mesta z konca 13. storočia (*Bistricebana*).

Blízke susedstvo staršieho (cca 20 kilometrov vzdialeného) Zvolena so sídlom zvolenského komesa a mohutným komitátnym hradom zapríčinilo, že Bystrica sa paralelne začala označovať ako „Nový Zvolen“. Po prvý raz sa toto pomenovanie (*in Nouo Solio*) objavilo v listine z januára 1300, ktorou 15 rímskych kardinálov povolilo vyberanie odpustkov v súvislosti s výstavbou kostola Panny Márie v Banskej Bystrici²⁵ a opakovane sa objavilo v ďalších odpustkových listinách pápežskej kúrie z rokov 1332²⁶ a 1335.²⁷ V tomto čase banskobystriická, ale aj kráľovská kancelária pri oficiálnom označení mesta aj naďalej používala pomenovanie Bystrica (*Byzterchebana* – 1263, 1293, *Bystrice* – 1271, *Biztriche* – 1287, *Wistricia* – 1326, *Byztricia*, *Byztrice* – 1340), a to až do roku 1379, kedy sa po prvý raz na svedectve banskobystrickej mestskej rady v majetkových záležitostiach v datovacej formulke objavila formulácia *in Novo Solio* (v mestskej pečati sa táto forma pomenovania objavila až v roku 1446).

Pomenovanie Starý Zvolen a Nový Zvolen však nebolo živé iba v Banskej Bystrici, ale aj priamo vo Zvolene a zrejme vzniklo práve tu, pretože pomenovanie Starý Zvolen (*Solium Antiquum*, *Veterozolium*) sa pôvodne používalo pre starú osadu pod Zvolenským (Pustým) hradom a ním sa v 13. – 15. storočí označovalo aj pôvodné stredoveké mesto. V listine pomenovanie Starý Zvolen po prvý raz použil Ľudovít I. Veľký v roku 1359.²⁸

Približne od konca 14. storočia sa v Banskej Bystrici paralelne používali oba názvy – ako Bystrica, tak aj Nový Zvolen, alebo menej často Zvolenská Bystrica (*in Bistricia Soliensi*).²⁹ Rovnocennosť oboch pomenovaní potvrdzuje aj formulácia v datovacej formulke listiny z roku 1414, kde je miesto vydania uvedené ako *Bistricia seu Novo Zolio*.³⁰ Latinské pomenovanie Banskej Bystrice sa používalo až do polovice 15. storočia. V roku 1443 sa v listine, ktorou mestská rada konfirmovala výsady cechu mäsiarov, po prvý raz objavilo nemecké pomenovanie mesta – *Neusoll*³¹ a táto forma (*Newenzol*,

²⁵ ŠOKA BB, MBB, Fasc. 448/15 – S.

²⁶ ŠOKA BB, MBB, Fasc. 448/17 – S.

²⁷ ŠOKA BB, MBB, Fasc. 448/18 – S. V odpustkovej listine z roku 1323 je uvedené skomolené pomenovanie mesta – *Bristice* (ŠOKA BB, MBB, Fasc. 448/4 – S).

²⁸ ZREBENÝ, A.: *Zvolen do roku 1526*. In: Stredné Slovensko 5. Martin 1986, s. 63 – 64

²⁹ ŠOKA BB, MBB, Fasc. 6/11 – S, rok 1406.

³⁰ ŠOKA BB, MBB, Fasc. 448/8 – S.

³¹ ŠOKA BB, MBB, V – 64, s. 9 – 11.

Newenzoll, Newen Zoll, Newen Zol) v rozličnej ortografii na dlhý čas prevládla, hoci sa aj naďalej ojedinele objavovalo pomenovanie Bystrica alebo latinská forma Nového Zvolena. Pravda, uvedené časové relácie v prípade Banskej Bystrice neplatia absolútne kvôli torzovitej pramennej báze, ktorá je dôsledkom veľkého požiaru mesta z 10. apríla 1500, kedy vyhorel aj mestský archív.

Pomenovanie mesta ako Nový Zvolen sa používalo nepochybne už pred rokom 1379, kedy sa objavilo po prvýkrát na písomnosti mestskej proveniencie – svedčí o tom prinajmenšom použitie pomenovania tohto typu v odpustkovej listine z roku 1300, pretože len ťažko môžeme predpokladať, že talianski kardináli až tak dobre poznali realie stredného Slovenska. Je preto takmer isté, že toto pomenovanie sa do Ríma dostalo minimálne spolu so žiadosťou o povolenie vyberania odpustkov v prospech kostola Panny Márie. Je tiež možné, že na rozšírenie tohto označenia v domácich podmienkach okrem vplyvu Zvolena mala svoj podiel aj formulácia Belu IV. v listine mestských práv z roku 1255, kde sa hovorí o novej osade Bystrici (*nova villa Bystrice*).

Z uvedeného vyplýva, že jednoznačne musíme odmietnuť formatívny vplyv erbu Starého Zvolena na podobu erbu Banskej Bystrice (Nového Zvolena) v dôsledku mechanickej aplikácie ich opozitných apelatív, pretože vznik erbu Banskej Bystrice predchádzal jej novému pomenovaniu. Nemôžeme však odmietnuť možnosť vplyvu zvolenského erbu koreniaceho v staršom uhorskom štátnom znaku v dôsledku blízkosti a čulých vzájomných kontaktov oboch miest, pretože erb Banskej Bystrice je nepochybne odvodený z mladšieho štátneho znaku Uhorska, aj keď už dnes na základe existencie najstaršej pečate s mestským erbom môžeme jednoznačne povedať, že Banskobystričania neprevzali erb iba s prevráteným poradím tinktúr, ale aktívne ho dotvorili pridaním ďalšieho poľa.

Hoci o odlišnej najstaršej podobe mestského erbu Banskej Bystrice z konca 13. storočia už dnes niet pochyb, jeho existencia vyvoláva množstvo ďalších otázok. Pretože ani v najmenšom nepochybujeme o inšpiračných vplyvoch mladšej podoby uhorského štátneho znaku na podobu erbu mesta Banskej Bystrice (či sa to už udiało pod vplyvom Zvolena alebo nie), otvorenou zostáva otázka sily tejto inšpirácie. Prečo mešťanom nestačila iba mechanická zmena poradia tinktúr a pokúsili sa o inováciu spočívajúcu vo väčšom delení štítu než mala predloha? Alebo azda došlo k omylu a Banskobystričania nepoznali pravú podobu svojho erbu v čase, kedy ho začali používať? Ak by aj došlo k ryteckému omylu pri tvorbe najstaršieho pečatidla, je možné, aby sa mešťania zmierili s chybnou podobou erbu na dobu výše jedného storočia a nepokúsili sa o nápravu, hoci v tomto stredisku kovospracujúcich remesiel v žiadnom prípade nemohla byť núdza o rytcov alebo zlatníkov? Nazdávame sa že nie, a že v tomto prípade išlo o reálnu podobu mestského erbu Banskej Bystrice, od ktorej sa mesto v polovici 15. storočia zo zatiaľ neznámych dôvodov odklonilo.

NÁČRT GENEALÓGIE RODU ZUBRICKÝCH ZO ZUBRZYKA

Jozef Dionýz Zubrický¹

Poľská šľachta dlho predstavovala právne jednoliaty stav, i keď občas vyvstávali snahy rozlišovať v rámci neho vyššiu a nižšiu šľachtu. Až začiatkom 18. storočia, napodobňujúc zahraničné vzory, začali panovníci najvýznamnejším (tzv. senátorským) rodom v krajine udeľovať kniežacie a grófske tituly. Podstatný zásah do dovtedajších zvyklostí a práv šľachty však priniesli až delenia Poľska, ktoré začali v 18. storočí. V ich dôsledku poľská šľachta, a to hlavne na územiach, ktoré pripadli Rakúsku (v Haliči a Lodomírsku), de iure zanikla. K jej právnemu obnoveniu došlo až po 13. júni 1775 – po prijatí patentu, ktorým Mária Terézia v Lvove povolila zriadenie haličských zemských stavov. Podľa ich vlastnej ústavy sa delili na dve triedy: na stav pánov a stav rytierov. Prvý stav tvorili kniežatá, grófi a baróni, druhý rytieri a šľachtici.

Patentom Jozefa II. vydaným 20. januára 1782 v Lvove bolo zriadené stavovské zhromaždenie (obdoba uhorskej generálnej kongregácie) a stavovská generálna matrika, v ktorej mali byť evidovaní všetci noví uchádzači o nobilitáciu z Haliče, ako i pôvodní príslušníci domácej šľachty, v predchádzajúcom období imatrikulovaní v zemských doskách (vedených od r. 1595). V druhom prípade musel žiadateľ preukázať príslušnosť k šľachtickému stavu najmenej v troch predchádzajúcich generáciách (od starého otca). Až do zániku Rakúsko-Uhorska sa stavovské zhromaždenia a imatrikulácie do stavovskej generálnej matriky konali v Lvove.²

V r. 1816 sa v Lvove uchádzali o potvrdenie svojho šľachtictva aj štyria bratia z rodu Zubrických zo Zubrzyka - Tomáš, Ján, Jozef a Peter. Medzi predloženými dokladmi bola i škultétska listina, ktorou krakovské biskupstvo (v osobe arcibiskupa Juraja Radziwilla, za prítomnosti ďalších 9 pánov) 3. októbra 1595 poverilo vznešeného (honestus) Mikulu Zubrzyckého, poddaného muszynského kapitanátu, aby na nevyužitej pôde v povodí rieky Poprad založil nové usadlosti a ustanovilo ho za škultéta (správcu, richtára, sudcu) tejto oblasti. V dokumente boli podrobne vymedzené hranice príslušného územia (spôsobom „neobrábaná pôda od potoka Uskic, ktorý sa vlieva do Popradu, po horu Źdiar, odtiaľ po

¹ Základné údaje k príspevku čerpáme zo 78-stranovej práce, ktorú pod názvom „*Jegyzetek a lengyel Zubrzycki-Wieniawa családrol*“ (Črty o poľskom rode Zubrzycki-Wieniawa) 8. júla 1904 v Budapešti ako rozmnožený rukopis vydal Dr. József Zubriczky (ďalej ZUBRICZKY). Tento náš vzdialený príbuzný uskutočnil rozsiahle genealogické výskumy na území dnešného Maďarska i vtedajšej rakúskej Haliče, predovšetkým v Lvove. Kópia rukopisu je uložená v osobnom archíve autora v Košiciach. Príspevok bol redakčne spracovaný.

² Matričné knihy s údajmi o legitímnom používaní titulov, erbov a iných práv haličských šľachticov sú dnes uložené v Ukrajinskom historickom archíve v Lvove. Skrátene odpisy týchto záznamov možno nájsť tiež v Rakúskom národnom archíve (Österreichisches Staatsarchiv) vo Viedni. Za informáciu (19.6.2000) ďakujeme p. Slawomirovi Górzynskému z Varšavy, členovi výboru Poľskej heraldickej spoločnosti.

ná erbová listina, z ktorej vyplýva, že boli legitimnými dedičmi „erbu Wieniawa“.⁵

K tomuto erbu – hlave zubra s vencovitým krúžkom v nozdrách – sa hlási niekoľko desiatok rodov v Poľsku, Čechách a na Morave (napr. Leszczyc ich uvádza až 75).⁶ Spája sa s povestou o uhliarovi, ktorý premohol zubra. Povest bola rozšírená rovnako v Poľsku (už najneskôr v 15. storočí), ako i na Morave, kde sa viaže k rodu Pernštejnovcov. Podľa najstaršej textovej podoby známej z r. 1539 v odpise z 18. storočia sa mal spomínať uhliar – praotec rodu volat Vaněk, prímenom Vanha a mal pochádzať z uhliarskej osady Ujčov, ležiacej neďaleko dnešného hradu Pernštejna.⁷ Bartolomej Paprocký, ktorý sa rovnako v českom, ako i v poľskom prostredí zaslúžil o publikovanie, a tým aj o popularizáciu tejto povesti, ho nazýva Veňavom (Wieniawa).⁸ Ďalší poľský genealóg Niesiecki uhliara označuje menom Vojtech Lastek a názov „wieniawa“ vykladá: „bo wien jest w nozdrach zubrza“ (pretože „wien“ - vetvičkový krúžok je v nozdrách

⁵ Za vyhotovenie kópie záznamu o potvrdení šľachtictva bratov Zubrických z 12.2.1817 (Centrálny štátny historický archív Ukrajiny, Lvov, fond 165, opys 3, sprava 1977, pp. 14, 14v, 15) ďakujeme Dr. Andrijovi Grečylovi z Archeografického ústavu Ukrajinskej akadémie vied v Lvove, predsedovi Ukrajinskej heraldickej spoločnosti. Kde sa v súčasnosti nachádza erbová listina z r. 1817, či sa vôbec zachovala, nevieme.

⁶ LESZCZYC, s. 326 – 327 (heslo „Wieniawa“).

⁷ VOREL, P.: *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*. Praha 1999, s. 9n. V práci je podrobne rozobraná perštejnovská heraldická povest a uvedená je tu i ďalšia literatúra k dejinám Pernštejnovcov.

⁸ Bartolomej Paprocký z Hlohol je považovaný za priekopníka poľskej i českej genealogicko-heraldickej spisby. Povest o erbe Wieniawa, resp. o erbe Pernštejnovcov publikoval v prácach *Herby rycerstwa polskiego*, Kraków 1584 a *Zrcadlo slavného Markrabství moravského*, Olomouc 1593. Pozri napr. vo vydání PAPROCKÝ, B. z Hlohol: *Zrcadlo Čech a Moravy* (ed. J. Polišenský a K. Krejčí). Praha 1941, s. 27.

Záznam o potvrdení príslušnosti
bratov Zubrických k haličskej
a ladomírskkej šľachte 12.2.1817, fragment
(Ústredný štátny historický archív Ukrajiny
v Lvove, kópia: A. Grečylo)

zubra).⁹ Pokiaľ ide o tradíciu moravského (k Perštejnovcom sa viažúceho) pôvodu poľských nositeľov tohto erbu, historické pramene ju nepotvrdzujú (nie je známy odchod členov pernštejnského rodu zo stredovekej Moravy do Poľska).¹⁰ Na druhej strane ju však ani nevyvracajú. Moravský pôvod poľských nositeľov erbu „Wieniawa“ hlásali po Paprockom i ďalší poľskí genealógovia (Niesiecki, Żernicki¹¹).

Pôvodným klenotom wieniawovského erbu boli 3 pštrosie perá. Keď v r. 1473 rakúsky kráľ Fridrich III. (zvaný Mierumilovný) povolil rodu Lesczynských (ktorí tiež používali erb Wieniawa) používať titul „grófov z Leszna“, začali podľa ich vzoru aj ostatní nositelia erbu Wieniawa nosiť v klenote namiesto pštrosích či pávích pier korunovaného leva v skoku.

Nevieme presne, kedy začali majitelia Zubrzyka erbu Wieniawa vystupovať pod rodovým menom Zubrzycki. Priezviská odvodené od názvu lokalít s koncovkami -ki, -ski, a -cki začali v Poľsku – podobne ako u nás – vznikať v 14. storočí a veľké rozšírenie zaznamenali v 15. – 16. storočí. Keďže predkovia Zubrzyckých žili v Zubrzyku pravdepodobne už predtým, ako sa prvý známy z nich – Mikula stal šoltýsom, možno predpokladať, že pod menom Zubrzycki vystupovali už pred rokom 1595. V Zubrzyku si aj v nasledujúcom období zachovali svoje výsady, postupne sa z nich stali statkári, ktorí v 18. storočí patrili k nižšej šľachte – k rytierskemu stavu (*ordinis equestris*, stan ryčerski).

Výjav z pernštejnovskej rodovej povesti
na kolorovanom pieskovcovom reliéfe z r. 1511
(zámok Pardubice - Vorel, príloha).

Veľká časť Zubrických zostala žiť na území Poľska, niektorí sa dostali do Maďarska (kde si meno prispôbilo maďarskému pravopisu – „Zubriczky“, „Zubriczki“),¹² iní na územie ČSR – na Slovensko. Išlo konkrétne o starého otca pisateľa tohto príspevku Štefana Zubrického (1865 – 1913), ktorý pôsobil ako grécko-katolícky farár v Telgarte, kde je i pochovaný.

Vetvy rodu sa z Haliče postupne rozšírili aj do iných oblastí Európy. Po rozpade Rakúsko-Uhorska r. 1918 veľ-

⁹ NIESIECKI, Kacper, autor desiativäzkového lexikónu *Herbarz Polski* (Leipzig 1839 – 1845, 2. vyd.). Citát sa nachádza v 1. zväzku na s. 518.

¹⁰ Podľa najstaršej verzie pernštejnovskej erbovej povesti (1539) sa príbeh s uhliarom mal stať už v r. 564 (VOREL, s. 9). Poľskí genealógovia (Paprocki, Niesiecki, Żernicki) uvádzajú, že do Poľska sa rod a erb „Wieniawa“ mal dostať v r. 963, kedy sa princezná Dambrowka vydala za poľské knieža Mieczysława I. Údajne vtedy priniesla so sebou aj pernštejnský („wieniawovský“) erb.

¹¹ ŻERNICKI, Emilian von – autor diel *Der Polnische Adel* (Hamburg 1900) a *Der polnische Klein-Adel* (Hamburg 1907).

Syn tohto kňaza Dionýz Štefan Zubrický (1895 – 1949) bol odborným učiteľom - riaditeľom grécko-katolíckej ruskej (po r. 1948 slovenskej) meštianskej školy v Prešove; vyučoval tu dejepis, ruštinu a kreslenie. Neskôr (asi 1 rok) pôsobil na Štátnom slovenskom učiteľskom ústave v Prešove, kde vyučoval ruštinu a dejepis. Bol skúseným amatérskym maliarom, žiakom akad. maliara Júliusa Töröka (ešte v časoch svojich gymnaziálnych štúdií na vyššom gymnáziu – Királyi katolikus magyar főgymnázium – v Prešove). Jeho manželkou bola Mária, rod. Sabolová (1903 – 1982).

Ich syn, autor tohto príspevku, sa narodil 5. októbra 1924 v Prešove. Po absolvovaní tunajšej Štátnej ľudovej školy a Štátneho slovenského gymnázia, v rokoch 1945 – 46 navštevoval bývalú Vysokú školu obchodnú v Bratislave a v rokoch 1946 – 50 Vysokú školu poľnohospodárskeho a lesníckeho inžinierstva, fakultu poľnohospodárskeho inžinierstva v Košiciach. V rokoch 1950 – 52 pôsobil ako odborný referent na bývalom Poľnohospodárskom dokumentačnom stredisku pri ČsÚP v Košiciach. V r. 1952 – 87 prednášal veterinársku, neskôr aj krmovinársku botaniku na Vysokej škole veterinárnej – Katedre výživy a dietetiky hospodárskych zvierat v Košiciach – najskôr ako asistent, od r. 1953 odborný asistent a od r. 1967 ako docent. Od r. 1968 bol vedúcim Ústavu pre krmovinárstvo pri Katedre VDZH.

Vedecky pracoval na výskume beta-karoténu a vitamínu A v rastlinných a živočíšnych materiáloch. Je autorom do 50 vedecko-výskumných prác, niekoľkých vysokoškolských skrípt, učebníc a odborných príručiek pre veterinárnu prax. Je tiež autorom fotografických publikácií „Košická romanca“ a „Levoča“. V máji 1950 sa oženil s Vierou Svobodovou (1929 – 1993). Majú spolu 3 synov – Jozefa (1951), biológa, Pavla (1952), veterinárneho lekára a Daniela (1958), ekonóma.

Väčšina dnes žijúcich Zubrickovcov sa hlási ku grécko-katolíckemu vierovyznaniu, iba v Maďarsku sú niektorí z nich príslušníkmi rímsko-katolíckej cirkvi.

Na Slovensku žijú aj iní nositelia priezviska Zubrický. Títo sú však len menovcami nami sledovaného rodu.

Erb Wieniawa v podaní poľských autorov
(Leszczy, 1908)

¹² Žili tu už začiatkom 20. storočia. J. Zubriczky (viď pozn. 1) v čase svojich genealogických výskumov (pred 1904) evidoval v Maďarsku 23 osôb s priezviskom Zubrický. S niektorými sa osobne stretol. Vo väčšine prípadov sa mu však nepodarilo zistiť ich príbuzenský vzťah k rodu Zubriczkých zo Zubrzyka.

ROD ZUBRICKÝCH ZO ZUBRZYKA

GENEALOGICKÝ PREHLAD

Petrus Zubrzycki, Katarzyna Boguski

- 1 Damian Zubrzycki (1712 – 1778), Anna Hodermarski (? – 1812)
 - 2 Thomas (1771 – 1825), Katarzyna Grafik de Jarzenbina (neskôr Jarzembińska)
 - 3 Maria (1793 – 1870), Thomas Szemeczek – ostali na území Poľska
 - 3 Katarzyna (? – 1883), N. Chanát, odišli na územie Maďarska
 - 3 Michael (? – 1851), NN. (? – 1867), odišli na územie Maďarska
 - 4 Adolf
 - 5 dcéra NN., N. Kramniczky, potomstvo neznáme
 - 4 Emil
 - 4 Teofan, Emília Tizedy
 - 5 Mária, slobodná, žila a je pochovaná v Prešove
 - 5 Margit/Margita, slobodná, žila a je pochovaná v Prešove
 - 5 Dénes, žil a zomrel v Sedmohradsku (Rumunsko)
 - 4 Júlia, István Rojkovics, potomstvo nesledované
 - 4 Eleonóra, Viktor Ilykovics, potomstvo nesledované
 - 4 Stefanida, József Windegg, potomstvo nesledované
 - 3 György (1801 – 1882), Mária Dudinszky – odišli na územie Maďarska
 - 4 Szilárd (1826 – 1859), Jolán Markovics
 - 5 Jolán (1856 – 1864), zomrela ako dieťa
 - 5 Mária, József Wurd, potomstvo neznáme
 - 4 György (1826 – 1883), Gabriela berthóty Berthóty (? – 1882), bezdetní
 - 4 Gábor (1829 – 1830), zomrel ako dieťa
 - 4 István (1834 – 1894), Anna Dzubay, 4 deti
 - 5 György (1857 – ?), Ilona Vaskovics
 - 6 Ilona (1889 – ?), Jenő Hucskó
 - 6 Margit (1896 – ?)
 - 6 Aladár (1898 – 1899), zomrel ako dieťa
 - 5 Miklós (1860 – 1891), Emma Kovaliczki, po 1885 odišli do Pennsylvánie (USA), bol druhým kňazom gr.-kat. obradu v USA, ktorý prišiel z Európy
 - 6 Dezider (1886 – ?)
 - 5 István / Štefan (1865 – 1913), gr. k. farár v Telgárte, Olga Molcsányi (1869 – 1943)
 - 6 István (1890 – 1899), zomrel ako dieťa
 - 6 Elek / Alexius (1893 – ?), ženatý, bezdetný
 - 6 Dénes / Dionýz (1895 – 1949), Mária Sabolová (1903 – 1982)
 - 7 Jozef (1924), Viera Svobodová (1929 – 1993)
 - 8 Jozef (1951), 1. Alžbeta Hupková (1955), rozvedení, 2. Anna Vajgelová (1954)

- 9 Jozef (1978)
- 9 Anna-Mária (1983)
- 8 Pavol (1952),
- Olga Triščová (1955)
- 9 Pavol (1977)
- 9 Michal (1984)
- 8 Daniel (1958),
- Monika Orlovská (1957)
- 9 Zuzana (1983)
- 9 Daniela (1987)
- 7 Mária (1930, Štefan Mačo
(1917 – 1998), bezdetní
- 6 Anna (1897 – 1965), slobodná
- 6 Oľga (1903 – 1938), slobodná
- 5 Gyula (1873 – ?), Mária Toronszky
- 6 Július
- 6 Béla
- 6 Ilona
- 6 Irénius
- 4 Mihály (1832 – ?), rehoľným menom
Flóris, mních v Oradei (Rumunsko)
a v Lelesi (Slovensko), kde je i pochovaný
- 4 József (1835 – ?), Letícia Bobest
- 5 József (1870 – ?), Mária Krantz, autor genealogickej práce o rodine z r. 1904
- 6 József
- 6 Aladár (1872 – ?), r. k. kňaz, teológ, univerzitný profesor v Budapešti
- 5 Zoltán (1879 – ?), padol v I. svetovej vojne na ruskom fronte
- 4 Mária (1840 – ?), Sándor Petrásy, bezdetní
- 4 Juszti (1842 – ?), Endre Andrásy, bezdetní
- 4 Juliana (1845 – 1849), zomrela ako dieťa
- 4 Júlia (1852 – ?), György Mihalics, nesledované
- 4 Tamás, rehoľným menom Tivadar, mních v Mária Pócsi (Maďarsko)
- 3 Anton (1809-1891), Margarita Sowieńska (? – 1890) - ostali v Poľsku, nesledované
- 2 Ján
- 2 Jozef (?-1892)
- 3 NN.
- 3 Julián (? – 1892)
- 2 Peter (? – 1893)
- 3 Kornel (? – 1893), ostal na území Poľska, generál, slobodný
Vojenský kapelník Ziehrer zložil na jeho počesť „Zubrzycki Marsch“

Erb Zubrických – kresba Dionýza Š. Zubrického
(1895-1949)

ORAVSKÝ KASTELÁN JIŘÍ Z MESSENPEKU

Zdeněk Pokluda

Při sledování pohybu šlechty mezi Moravou a Slovenskem narazíme občas na rody, o jejichž původu se objevují rozdílná mínění. Nověji se takovéto nejasnosti dají zaznamenat třeba u rodu Messenpeků, jehož členy zastihujeme v první polovině 15. století současně na východní Moravě (1408 Hluk, 1434 Helfštejn, 1446 Rožnov aj.) i na severním Slovensku (1400 Orava, 1425 Likava).

Pokud jde o původ rodu, připomeňme aspoň, že moravský genealog J. Pilnáček považoval Messenpeky za rakouskou rodinu přistěhovalou po polovině 14. století na Moravu.¹ Později pak B. Varsík vyslovil názor, že rod pocházel z Moravy z prostředí nižší šlechty.² Nejnověji se objevují názory předpokládající, že Messenpekové pocházeli z Uher. Soudí tak J. Jurok když o Janovi z Messenpeku píše, že to byl „uherský nižší šlechtic a syn oravského kastelána“³ a podobný úsudek vyslovuje M. Ostrolucká, když v přehledu rodů přicházejících z Uher na Moravu mj. zjišťuje: „Na prelome 14. a 15. stor. si na Morave podržali rozsiahle, násilím zabraté majetky bratia Messenpekovci z Oravy“.⁴ Stojí zde, jak je vidět, rozdílná mínění hledající původ Messenpeků v Rakousku, na Moravě i v Uhrách, a je třeba zjistit, které z nich se více blíží skutečnosti.

Úvahy o uherském původu rodu se výslovně odvolávají na vazbu Messenpeků k Oravě, resp. k hodnosti oravského kastelána. Východiskem jsou tu dvě listiny uherského krále Zikmunda z 1. a 4. ledna 1400, ve kterých vystupuje Jiří z Messenpeku, královský oravský kastelán. První listina sděluje, že Zikmund odevzdává Messenpekovi do zástavy hrad Hukvaldy a některé další majetky olomouckého biskupství, ve druhé listině král oznamuje obsazení Hukvald a dalších míst svými lidmi, mezi nimiž jmenuje také Messenpeka.⁵ Širší souvislosti naznačují, že tyto Zikmundovy operace měly dočasný charakter a Messenpekova přítomnost na Hukvaldech pak zřejmě netrvala příliš dlouho.⁶ Obě listiny z r. 1400, titulující Messenpeka jako oravského kastelána, prokazují jeho vztah k uherskému prostředí (mj. i tím, že v jejich textu je pánovo jméno zapsáno v podobě Jurko, Ďurdík - *Gurko*,

¹ PILNÁČEK, J.: *Staromoravští rodové*. Vídeň 1930, s. 384.

² VARSÍK, B.: *Husitské revolučné hnutie a Slovensko*. Bratislava 1965, s. 69, 259 – „Ján Messenpek bol po rodičoch moravského zemianskeho pôvodu“.

³ JUROK, J.: *Moravský severovýchod v epoše husitské revoluce*. Nový Jičín 1998, s. 158, 159.

⁴ OSTROLUCKÁ, M.: *Uhorská šľachta na Morave do polovice 17. storočia*. Genealogicko-heraldický hlas, 8, 1998, č. 1, s. 5.

⁵ *Codex diplomaticus Moraviae* XIII, č. 1, 2.

⁶ Předání Hukvald r. 1400 bylo diktováno vojenskou strategií, tento náhlý přesun do Messenpekových rukou formou zástavní držby nebyl skutečným majetkovým převodem, ale smluvnou formalitou s cílem vojensky zajistit Hukvaldy Zikmundovými lidmi. Srov. např. SPĚVÁČEK, J.: *Václav IV. Praha 1986*, s. 308.

Gyurgik). Lze však Messenpekovo působení na uherské půdě kolem r. 1400 jednoduše považovat za důkaz, že jeho rod pocházel z Uher?

Poměrně četné zprávy o Jiřím z Messenpeku nalézáme v tehdejších moravských pramenech. V listopadu 1408 se tituloval jako pán na Hluku (u Uherského Hradiště), na kterém pak trvale sídlil a tento statek držel trvale spolu s manželkou Annou (1412). Poslední zpráva o něm je z r. 1420 a sděluje, že Jiří z Messenpeku a z Hluku odprodal tvrz a ves Krajov poblíž Jemnice na jihozápadní Moravě. Dále pak zjišťujeme, že statek Krajov, resp. Krajovice před ním držel Jan z Messenpeku s manželkou Dorotou (1409), kteří už předtím vlastnili od r. 1365 ves Urbaneč nedaleko Dačic. Je tedy zřejmé, že rod Messenpeků byl na Moravě přítomen už dost dlouho. V první generaci tu zakotvil Jan (1365), jenž na jihozápadní Moravě poblíž rakouských hranic nabyl některé nevelké statky (Urbaneč, Krajov); něco z těchto majetků (Krajov) pak převzal Jiří z Messenpeku, podle všeho Janův syn. Tento Jiří, kastelán oravský a pán na Krajově a Hluku, měl pak syna Jana, kastelána likavského (1425, 1429) a pána na Hluku, Helfštejně, Rožnově atd.⁷

Z pramenů lze tedy vysledovat, že pokud jde o původ Messenpeků, měl pravdu už dávno J. Pilnáček (jedna z větví rakouského rodu Messenpeků se usadila kolem r. 1365 na Moravě, a své oprávnění má i charakteristika B. Varsika (*Jan z Messenpeku byl po rodičích moravského původu*). Spojovat původ Messenpeků s územím Uher nelze, naopak – do Uher se členové rodu dostali z Moravy. Dodejme ještě, že pohyb jednotlivců stejným směrem byl tehdy častější. Tak jako Jiří Messenpek působil kolem r. 1400 nějaký čas jako oravský kastelán, nacházeli na západním Slovensku podobné uplatnění i jiní moravští šlechtici, například Smil z Lichtemburka byl tehdy bratislavským županem (1402 – 1404),⁸ nebo Bohuš ze Šonvaldu zase županem trenčinským.⁹

⁷ CHLUMECKÝ, P. v. - CHYTIL, J. - DEMUTH, C. - WOLFSKRON, A. R. v.: *Die Landtafel des Markgraftthumes Mähren*. Brünn 1856, Brünnner Cuda č. IV, 275; X, 17, 18, 122; XII, 6; Olmützer Cuda č. VII, 26, 27; *Codex diplomaticus Moraviae* XIV, č. 45; POKLUDA, Z.: *Tvrz v Hluku*. Slovácko 1996, s. 152.

⁸ MÁLYUSZ, E.: *Zsigmondkori oklevéllár* II/1. Budapest 1956, č. 1776, 2017, 2594, 3141; srov. také ŠTĚPÁN, V.: *Obležení Znojma v roce 1404 v tradici a skutečnosti*. In: Jižní Morava 1994, s. 37.

⁹ MÁLYUSZ, E. c. d. II/1, č. 1393, 1514, 2391, 2594, 3540; srov. také POKLUDA, Z.: *Dějiny malenovického hradu*. In: Gottwaldovsko od minulosti k současnosti 1986, s. 120.

8th CZECHOSLOVAK GENEALOGICAL / CULTURAL CONFERENCE

Pittsburgh, Pennsylvania, USA

October 31th – November 3rd, 2001

www.cgsi.org

LEONHARDIOVCI A ICH ERB

Peter Novosedlík

V areáli kaštieľa v Nitrianskej Blatnici (okr. Topoľčany) je umiestnený erb Leonhardiovcov – posledného zemepanského rodu v tejto obci. Keďže Leonhardiovcovia sú na Slovensku pomerne málo známi, chcel by som ich v tomto príspevku aspoň stručne predstaviť.

Prvý člen rodu, ktorý bol v Sasku 14. 8. 1790 povýšený do šľachtického stavu, sa volal Karl August Leonhardt. Bol synom holandského lodného poručíka Johanna Gottfrieda Leonhardta. Pri prijatí do šľachtického stavu si zmenil priezvisko na Leonhardi.¹

V Nitrianskej Blatnici sa Leonhardiovcovia objavili v 19. storočí.² Prvým členom rodu v tejto obci bol Kurt Leonhardi, ktorý sa zosobášil s Máriou Haase. Týmto sobášom sa obec dostala do vlastníctva Leonhardiovcov, pretože Mária pochádzala z rodiny predchádzajúcich vlastníkov Nitrianskej Blatnice, ktorým obec patrila od r. 1870.³ Ďalší mužský potomok rodu – Kurtov syn Anton – sa narodil v Nitrianskej Blatnici 27. 2. 1898.⁴ Matričné údaje o jeho narodení poskytujú i niektoré informácie o jeho rodičoch. Kurt mal v dobe narodenia syna 52 rokov, ako miesto jeho narodenia sa uvádza Lipsko (*Leipzig, Szaszor-szág*). Matka Mária, rod. Haase mala vtedy 31

Erb Leonhardiovcov v Nitrianskej Blatnici.

rokov a ako miesto jej narodenia sa uvádza Šumperk na Morave (*Schönberg, Moruaország*). Obaja rodičia i ich syn sú uvádzaní ako osoby rímsko-katolíckeho vierovyznania.

¹ J. Siebmacher's großes Wappenbuch 21. Die Wappen des Sächsischen Adels. Neustadt an der Aisch 1972, s. 37. Za sprístupnenie tohto diela ďakujem p. Clausovi D. Bleisteinerovi z heraldickej spoločnosti Der Wappen-Löwe v Mníchove.

² Vlastivedný slovník obcí na Slovensku 2. Bratislava 1977, s. 303.

³ UHLÁR, V. – STANČEK, P.: Nitrianska Blatnica 1185 – 1985. Topoľčany 1985, s. 28.

⁴ Matričné údaje o narodení A. Leonhardiho sú na Matričnom úrade v Radošine, zv. z r. 1895 – 1901, s. 237.

Anton (27. 2. 1898 – 4. 5. 1961) si vzal za manželku Alžbetu Winterovú (27. 2. 1905 – 28. 6. 1973), dcéru Ludovíta Wintera, muža, ktorý mal zásluhy na tom, že piešťanské kúpele sa stali svetoznámy. Anton s manželkou sa zdržiavali i v obci Banka pri Piešťanoch.⁵ M. Vároš vo svojej knihe *Putovanie za krajanmi* uvádza, že na Vianoce v r. 1949 obaja, spolu so svojim synom Jánom, ušli do Austrálie, kde i zomreli. Ich syn Ján, ktorý si poangličtil meno na John, žije dnes v západnej Austrálii a podniká v kozmetike.⁶ Podľa informácií, ktoré som získal od PhDr. R. Baču z Mestského kultúrneho strediska v Piešťanoch, sa John Leonhardi narodil 3.6.1933 vo Viedni. Jeho manželkou je p. Katarína, rod. Sachse.⁷

Erb Leonhardioviev má štvrtý štít. V prvom – modrom poli je strieborná čava, v druhom – striebornom poli je hnedý americký domorodec odený v červeno-striebornej zásterke z peria, držiaci modrý napnutý luk s čiernym šípom. V treťom – striebornom poli je čierny africký domorodec s červeno-modrou zásterkou, držiaci v ľavej ruke hnedý kyjak. V štvrtom – modrom poli je na striebornej vode plávajúca strieborná trojstažňová loď s červenou vlajkou, na ktorej je umiestnený strieborný kríž. Klenotom je ľudská ruka v pancieri držiaca meč. Prikrývadlá sú modro-strieborné.⁸ V areáli kaštieľa v Nitrianskej Blatnici je z erbu zobrazený len štít so sedemlúčovou barónskou korunou.

Môj príspevok je len úvodom k podrobnejšej genealógii Leonhardioviev. K téme som sa dostal len náhodou – bol som požiadaný o určenie ich erbu a viac sa ňou už pravdepodobne zaoberať nebudem. Ak by však mal niekto záujem o ďalší výskum, mohol by pokračovať v ŠOBA Nitra. S materiálmi o Leonhardioviech som sa tu stretol vo fondoch Krajského súdu v Nitre (z 30-tych rokov 20. stor.) a Nitrianskej župy (1941). Inak z Uhorska je známy aj iný rod Leonhardioviev, pochádzajúci z Bavorska. Zmieňuje sa o ňom J. J. Gudenus.⁹ Nemožno vylúčiť ani existenciu ďalších rodov Leonhardioviev.

Erb Leonhardioviev podľa Siebmachera.

⁵ BAČA, R.: *Piešťany za éry Erdődyoviev*. In: *Balneologický s pravodajca*, 34, 1996, s. 89 – 95, s. 93.

⁶ VÁROŠ, M.: *Putovanie za krajanmi*. Bratislava 1997, s. 195.

⁷ Za poskytnutie týchto informácií PhDr. R. Bačovi ďakujem.

⁸ J. Siebmacher's *großes Wappenbuch*, c. d., s. 37, Taf. 41.

⁹ GUDENUS, J. J.: *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája* 2. Budapest 1993, s. 169 – 170.

„SLONÍ“ ERB MICHALA MAJTÉNIHO

Frederik Federmayer

Pri archívnom výskume bádateľ nezriedka objaví zaujímavé, ba až kuriózne sfragistické pamiatky, ktoré vyvolávajú mnohé otázky. Jednými z nich sú aj erbové pečate komorského radcu Michala Majténioho (Majthényiho), ktoré odtlačil v roku 1638. Našli sme ich na dvoch dokumentoch uhorskej komory, vydaných 20. a 21. novembra 1638, ktoré svojimi pečatami ohodnovernil komorskí radcovia.¹

Pečate Michala Majténioho majú oválny lem. V strede pečatného poľa je zobrazený erb. Tvorí ho v štíte na pažiti stojaci doprava obrátený slon, ktorý sa snaží svojim chobotom uchopiť spodnú pravú vetvu košatého stromu za ním, ktorý vyrastá z pažite. V horných rohoch štítu je vpravo polmesiac a vľavo hviezdička. Klenot tvoria tri pštrosie perá. Po bokoch klenotu i štítu sú iniciály MIC MAY D K, ktoré sa dajú rozpísať ako: „Michael Maythény de Kesseleökeő“ (obr. 1).

Obsah erbu je prekvapujúci a ojedinelý. Majténiovci totiž pochádzali z nitrianskeho veľmožského rodu z Diviak (de Divék, Divéky), všetky línie ktorého používali erby s figúrou medveda. Výnimku netvorili ani Majténiovci, čo dokladá aj staršia odborná literatúra.² Vyše tridsať Majténiovských erbov s medveďom evidujeme aj vo vlastnej Zbierke erbových pečatí.³ Prečo sa teda na erbových pečatiach Michala Majténioho náhle miesto medveda objavil slon? Z možných vysvetlení sa nám núkali predovšetkým tieto: buď sa mala zmenou figúry odlišiť osobitná vetva rodu, alebo táto figúra bola prevzatá z erbu niektorého zo spríbuznených rodov.

Pokiaľ ide o vývoj rodu, Majténiovci sa z pôvodného veľmožského rodu z Diviak vyčlenili už v 13. storočí. V roku 1434 získali hrad a panstvo Sivý Kameň (maď. Kesse-

¹ ŠOKA Modra, Magistrát mesta Svätý Jur, Spisy, kr. 65, inv. č. 1233. AMB, Magistrát mesta Bratislavy, Spisy, kr. 30, ladula 19/XII.

² SIEBMACHER, J. — CSERGHEÖ, G.: *Wappenbuch des Adels von Ungarn sammt Nebenländern der St. Stephans Krone*. Nürnberg 1885 — 1892, s. 391, NOVÁK, J.: *Rodové erby na Slovensku 1*. Martin 1980, s. 165.

³ V zbierke evidujeme okolo 50 000 erbových pečatí osôb z území západného a stredného Slovenska.

lőkő). V 15. storočí sa rozdelili na dve vetvy. Príslušníci vetvy, ktorá ostala bývať v trenčianskych Motešiciach, sa prevažne nazývali Motešickovcami, zatiaľ čo členovia vetvy, ktorá sa usadila na Sivom Kameni, Majténiovcami. Oba rody sa začali od seba odlišovať aj vo svojich erboch. Motešickovci používali v klenote od pása vyrastajúceho medveďa, Majténiovcia zase tri pštrosie perá. Michal pochádzal z nováckej línie Majténiovcov. Príslušníci tejto línie, ako aj Michalovi najbližší príbuzní (strýko, bratanci, synovci) používali vo svojich pečatiach len známy majténiovský erb s medveďom. Slon v jeho erbe teda určite nebol vyjadrením osobitnej línie rodu.

Zistili sme, že Michal slona do svojho erbu ani „nezdedil“. V 17. storočí v tých oblastiach Uhorska, kde žili aj Majténiovcia, vlastnili erb so slonom len dva rody – Elefantyovci a Ledeniciovcia, pričom Michal sa so žiadnym z nich nedostal do príbuzenstva. Jeho matkou bola Anna Lipčejová a starou matkou (z otcovej i matkinej strany!) Magda Tardyová.

Pôvod „slonieho“ erbu Michala Majténioho sme teda začali hľadať priamo u jeho používateľa. Čo o ňom vieme? Prvýkrát sa s ním stretávame v r. 1607, kedy sa, ešte ako dieťa, spomína spolu s bratom Bartolomejom, otcom Imrichom a strýcmi Gabrielom a Ladislavom, budínskym prepoštom. Po dosiahnutí dospelosti sa oženil s Barborou Pakaiovou, dcérou kráľovského personála Beňadika Pakaia (+ 1625). Vyženil majetky v Bratislavskej a Mošonskej stolici a usadil sa v Bratislave. Tu sa zamestnal v uhorskej komore a býval vo vlastnom dome na Dlhej ulici stojacom hneď vedľa známeho hostinca „U divocha“.

Rýchlo postupoval – v kariére i na spoločenskom rebríčku: čoskoro sa stal komorským radcom a sudcom kráľovskej tabule, 18. decembra 1654 ho povýšili do barónskeho stavu. Kariéru zakončil vo funkcii komorského prefekta (1655), krátko po menovaní do nej však zomrel. Jeho druhou manželkou bola Mária Volmárová (Wolmar de Thuisz). Mužských potomkov nezanechal, línia rodu pokračovala synmi jeho brata, kráľovského fiškála Baltázara Majténioho (+ po 1635).⁴

Michal Majténia bol úradníkom, takže po sebe zanechal väčšie množstvo pečatí. Ako sa nám podarilo zistiť, na väčšine z nich niet po slonovi ani stopy — vyskytuje sa na nich bežný, tradičný rodový erb Majténiovcov s medveďom (našli sme ho na pečatiach z rokov 1637, 1647 a 1655),⁵ pričom s touto figúrou sa stretávame aj na jeho barónskom erbe z roku 1654. Spomínaná pečať z roku 1638 je teda len kurióznou vý-

⁴ NAGY, I.: *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal*

⁵ ŠOBA Nitra, Rodový archív Majténiovcov z Novák, kr. 6, SNA, cit. prameň, č. 42, s. 78.

nimkou. Isté vysvetlenie, ako sa na ňu mohol dostať slon, nám ponúkla zatiaľ najstaršia známa erbová pečať Michala Majténioho, ktorú od tlačil ako komorský radca 4. apríla 1637. Možno ide o odtačok pôvodného pečatidla Michala Majténioho, zhotoveného niekedy na začiatku jeho úradníckej kariéry, pričom ústrednou figúrou je aj v tomto prípade v štíte na pažiti pred stromom doprava kráčajúci tradičný majténiovský medveď (obr. 2).⁶ Zvláštne na ňom je len to, že má otvorené ústa, pričom jeho horná čeľusť je neobvykle hrubá. Ak toto pečatidlo poslúžilo ako predloha pri tvorbe nového pečatidla Michala Majténioho, zlou interpretáciou jej obsahu mohlo dôjsť k zámene medveďa za slona.

Keďže je známe, že k podobným deformáciám erbových znamení dochádzalo dosť často, mohli sme sa uspokojiť s týmto vysvetlením vzniku „slonieho“ erbu Majténiovcov. Ako je však z odťahov pečatí z roku 1638 zrejmé, autor pečatidla bol veľmi zručným a skúseným rytcom. Je preto málo pravdepodobné, že by sa dopustil takej veľkej amatérskej chyby. Nebránime sa preto predpokladu, že tu išlo o zámernú deformáciu erbového znamenia, o akýsi „kanadský“ žartík zo strany sebavedomého remeselníka voči namyslenému úradníkovi, meštana voči prišielcovi-šľachticovi z vidieka, ktorý si takto, v symbolickej skratke mohol dokonca utiahnuť zo skutočného výzoru alebo povahy Michala Majténioho. V Bratislave totiž v 17. storočí bývalo veľké množstvo vidieckych šľachticov-úradníkov, pričom ich vzťah s miestnym patriciátom a bohatým mešťanstvom nebol vždy ideálny.

V súvislosti s našou témou sme si spomenuli na dávnejší spor dvoch popredných slovenských heraldikov o „složom“ erbe mestečka Beckov. To je už ale iná história.

⁶ ŠOKA Modra, cit. prameň, kr. 65, inv. č. 1232.

⁷ Pest 1860, s. 256 — 266, GUDENUS, J. J.: *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája* 2. Budapest 1993, s. 246, SNA, Hodnoverné miesto Bratislavskej kapituly, autentický protokol č. 30, s. 108.

Frederik Federmayer

LEXIKON ERBOV ŠLACHTY NA SLOVENSKU I. **Trenčianska stolica**

Hajko & Hajková - knižné vydavateľstvo
Jégého 7, 821 08 Bratislava

Publikácia na slovenskom knižnom trhu od decembra 2000

NEMECKÉ ÚSTREDIE PRE GENEALÓGIU V LIPSKU

Volkmar Weiss

Už od r. 1904 existovalo v Lipsku Ústredie pre dejiny nemeckých osôb a rodín (Zentralstelle für deutsche Personen – und Familiengeschichte). V r. 1921 sa dostalo pod správu Nemeckej knižnice, z ktorej bolo v 50-tych rokoch na právne nevyjasnenom základe vyňaté a pričlenené k správe štátnych archívov v NDR. Po početných expertízach, napriek mnohým ideologickým výhradám voči pestovaniu „buržoáznej biografistiky a genealógie“ boli v r. 1967 v Lipsku sústredené fondy bývalého Ríšskeho rodového úradu (Reichsippenamt), ktoré sa po r. 1945 ocitli v sovietskej okupačnej zóne, a spolu so zbierkami viacerých zrušených spolkov vytvorili základ Ústredia pre genealógiu v NDR (Zentralstelle für Genealogie in der DDR). Štát priznal tomuto pracovisku najnutnejšie prostriedky, pričom jeho aktivity, vrátane možnosti sprístupňovať zbierky, až donedávna značne obmedzoval. Do r. 1989 pracovníci ústredia zväčša vybavovali dopyty a žiadosti o priame výpožičky (za devízy). Asi 70% z nich (podobne ako i dnes) sa týkalo nemeckých rodín z bývalých východonemeckých oblastí a zo zahraničia.

Po zjednotení Nemecka sa ústredie (dnes Nemecké ústredie pre genealógiu – Deutsche Zentralstelle für Genealogie, DZG) dostalo pod správu saskej krajinskej vlády, ktorá v archívnom zákone z r. 1993 potvrdila jeho funkciu špeciálneho celonemeckého archívu pre dejiny osôb a rodín. Od 1.7.1995 je DZG odborným oddelením Saského štátneho archívu v Lipsku. Dnes predstavuje druhé najväčšie pracovisko svojho druhu v Európe.

Podľa charakteru zbierok je DZG práve tak špecializovanou vedeckou knižnicou ako archívom. Jeho úlohou je zbierať, archivovať a ochraňovať práce a dokumenty týkajúce sa dejín osôb a rodín (najmä nepublikované) a sprístupňovať ich laickým i vedeckým záujmom. Sférou pôsobnosti DZG sú všetky germanofónne teritória, najmä však bývalé východné nemecké územia a Nemcami obývané oblasti v zahraničí.

K hlavným zbierkam a fondom ústredia v súčasnosti patria: rodinno-historické zbierky bývalého Ríšskeho rodového úradu, obsahujúce originály, kópie a mikrofilmy (16-tisíc jednotiek) cirkevných matrík z území bývalej Nemeckej ríše, od r. 1921 budovaná genealogická kartotéka (s údajmi o cca 1,4 milióna osôb), 7-tisícová zbierka vývodov (súpisov predkov konkrétnej osoby) a ich mikrofilmov, generálny katalóg osobných pozostalostí a pohrebných kázní (asi 150-tisíc katalogizačných lístkov) a asi 24-tisíczväzková odborná knižnica, ktorej súčasťou je rozsiahla zbierka miestnych rodových kníh. Keďže medziča-

som vyšiel 4-zväzkový súpis fondov,¹ ako aj podrobný sprievodca po zbierkach DZG,² na tomto mieste sa obmedzíme iba na krátky prehľad.

Po zjednotení Nemecka DZG začalo plniť funkciu ústrednej inštitúcie, ktorá uskutočňuje zber a metodicky usmerňuje tvorbu tzv. miestnych rodových kníh. Čo sa za týmto označením skrýva? Už pred r. 1920 začal Konrad Brandner v Štajersku organizovať kartotekizáciu genealogických údajov (rozrodov), ktoré sa dali získať z cirkevných matrik jednotlivých miest a obcí. Po r. 1920 sa jeho nápad rozšíril aj do ostatných germanofónnych oblastí a pokračoval i po 2. svetovej vojne. Vznikajúce kartotéky boli často spracúvané vo forme kníh, neskôr i publikované a postupne označované ako „Ortsfamilienbücher“ – knihy rodín určitej lokality, miestne rodové knihy. Tieto práce predstavujú dôležitý predstupeň ďalších vedeckých výskumov. Ich význam vo všeobecnosti rastie s ich počtom. V súčasnosti pokrývajú asi 5,5-6-tisíc lokalít (ide najmä o obce, ale v poslednom období aj o veľké mestá, napr. Lipsko), v niektorých oblastiach, napr. v Sársku a Bádensku, sa ich tvorba už takmer uzavrela. DZG sa podujalo spracovať ich bibliografiu (pre oblasť strednej Európy) a sústrediť ich v centrálnej zbierke (v súčasnosti obsahuje asi 1000 zväzkov s údajmi o 2,1 milióna rodín). DZG preto zhotovuje ich kópie, podnecuje ich tvorbu, alebo ich zostavuje a vydáva vo vlastnej réžii. Jedným z cieľov tohto úsilia je vytvoriť podmienky pre rozsiahle historicko-demografické, sociálno- a hospodársko-historické výskumy. Prvé z nich sa už začali.

V r. 1934 sa pod vedením Ríšskeho úradu pre výskum rodov (od 1940 Ríšskeho rodového úradu), ktorý bol podriadený vtedajšiemu ministerstvu vnútra, začalo systematické mikrofilmovanie dokumentov v Západnom a Východnom Prusku, Pomoransku, Poznaňsku a v Sliezske. Neskôr sa rozšírilo aj na ostatné ríšske územia a nemecké enklávy. Išlo hlavne o matriky, ktoré boli mikrofilmované do r. 1875, t.j. do zavedenia občianskych matrik v Prusku, na mimoríšskych územiach až do r. 1940, resp. 1944 (Sedmohradsko). Všetky tieto materiály sa neskôr dostali do DZG, ich zbierka však nie je ucelená. Možno ich študovať len prezenčne. Výnimkou sú vedeckí bádatelia a zostavovatelia miestnych rodových kníh, ktorým DZG posielala, resp. za finančnú úhradu poskytuje ich kópie.

K tradičným úlohám DZG patrí aj zber, publikovanie a metodické usmerňovanie tvorby vývodov (súpisov predkov jednotlivých osôb) v rámci tzv. obehu vývodov (Ahnenlistenumlauf). S touto myšlienkou prišiel Karl Förster (1873 – 1931), organizátor prvého celoplošného zberu vývodov v Nemecku, ktorý uskutočnil v Drážďanoch. DZG ho dnes organizuje v rámci stredného Nemecka a na území bývalej NDR.

Försterov zber viedol v r. 1923 k založeniu kartotéky vývodov (Ahnenstammkartei, AS-TAKA). Jednotlivé lístky obsahujú údaje o skupinách osôb navzájom pospájaných sobášmi. Radené sú podľa priezvisk východiskových osôb (vzhľadom na ich tvarovú rozkolísan-

¹ WERMES, M. – JUDE, R. – BAHR, M. – VOIGT, H. – J. (zost.) *Bestandverzeichnis der Deutschen Zentralstelle für Genealogie Leipzig 1-4*. Neustadt/Aisch 1991-1996.

² WERMES, M. – WEISS, V. *Übersicht über die Bestände der Deutschen Zentralstelle für Genealogie in Leipzig*. In: *Genealogisches Jahrbuch* 33/34, 1993/94, s. 137-156.

nosť, ktorá pretrvávala až do 19. stor., sú písané fonetickou abecedou) a v rámci nich podľa miest ich pôvodu. ASTAKA, ktorá sa teraz nachádza v DZG, v súčasnosti obsahuje okolo 1,1 milióna kartotečných lístkov s údajmi o cca 1,4 milióna osôb. Ide o záznamy získané z asi 12000 vývodov (ktoré sú o to cennejšie, že asi 5000 týchto vývodov sa cez vojnu stratilo). Podstatná časť (asi 40%) všetkých záznamov sa týka stredného Nemecka a vzťahuje sa hlavne na roky 1600 – 1800.³

V r. 1919 začal drážďanský spolok Roland budovať ústredný katalóg pohrebných kázní, príležitostných a iných tlačí využiteľných v genealogickom výskume. Katalóg, vychádzajúci z údajov z vyše 450 zbierok a v r. 1967 umiestnený v DZG, obsahuje záznamy o cca 100-tisíc osobách s údajmi o ich živote, zamestnaní, rodinných príslušníkoch, ako aj o príslušnej tlačí.

Najvýznamnejšou zo špeciálnych zbierok DZG je Seuberlichova zbierka. Pochádza z činnosti bývalého Ríšskeho rodového archívu a týka sa pobaltských oblastí (obsahuje excerpty z livónskych a kurónskych cirkevných matrik, z náhrobných nápisov, novín, rodinných kroník, cechových písomností, z Baltského historicko-biograficko-geografického slovníka atď.).

Pozoruhodnú špeciálnu zbierku predstavuje tiež kartotéka výnimočne nadaných osôb, ktorá vznikla v NDR v rokoch 1963 – 71 a obsahuje aj záznamy o príbuzenstve týchto osôb (celkovo o 23-tisíc osobách). Z dôvodov ochrany osobných údajov nie je bežne prístupná. Spolu s ďalšími špeciálnymi zbierkami (ku ktorým patria napr. zbierky osobných spisov, pozostalostí a biografických slovníkov) má význam pri štúdiu duševných elít. Podobné zbierky vlastní tiež Ústav pre výskum dejín osôb (Institut für personengeschichtliche Forschung) v Bensheime, druhé celonemecké centrum genealogického výskumu.

V príručnej knižnici DZG, umiestnenej v študovni Saského štátneho archívu v Lipsku, sú k dispozícii základné, učebnicové, ako aj metodické a obsahovo vzorové práce k výskumu každého druhu. Možno tu nájsť aj ucelené ročníky odborných genealogických periodík.

Jedným z poslání DZG je vytvárať most medzi laickým a vedeckým výskumom. Je to provokujúca, ale nie vždy vdačná úloha. Potešil by nás väčší záujem odborníkov. Zatiaľ čo napr. botanici alebo ornitológovia z ústredných vedeckých inštitúcií v atlasoch a iných publikáciách vyhodnocujú informácie získané od tisícok laických bádateľov, v našej disciplíne sme od takejto plodnej spolupráce stále veľmi vzdialení. Mohli by sme sa inšpirovať príkladom z Francúzska, kde Dupaquier na konci svojej monografie ďakuje 350 genealógom za spoluprácu pri vypracúvaní rodokmeňov, ktoré on sociálno-historicky vyhodnotil.⁴

(Weiss, V. *Die Deutsche Zentralstelle für Genealogie in Leipzig und ihre Aufgaben. In: Jahrbuch der historischen Forschung in der Bundesrepublik Deutschland* 1995. München 1996, krátené, spracované)

³ Na vedeckom vyhodnotení okolo 500 vývodov z ASTAKA a údajov o cca 11-tisíc manželských pároch a ich rodičoch je založená monografia WEISS, V.: *Bevölkerung und soziale Mobilität. Sachsen 1550 – 1880*. Berlin 1993.

⁴ DUPAQUIER, J. – KESSLER, D.: *La société française au XIX siècle*. Paris 1992. Autori preskúmali asi 3000 rodín, resp. ich genealógie v 19. storočí, vybrali z nich všetky osoby s priezviskami začínajúcimi na Tra- a na základe tejto vzorky mohli vysloviť reprezentatívne výpovede o sobášoch, deťoch, migrácii, zamestnaneckej štruktúre a dynamike francúzskej spoločnosti v 19. storočí.

OBČIANSKE ERBY NA SLOVENSKU A PRÁVO

Jozef Králik

V súčasnosti je problematika občianskych erbov na Slovensku a s nimi súvisiacich problémov, vrátane právnych, mimoriadne aktuálna. Očakávajú sa odpovede najmä na základnú otázku, otázku legitimity ich kreovania a používania. Pri hľadaní odpovede na ňu treba preto identifikovať viacero problémov a poukázať na možnosti ich riešenia. Predovšetkým ich teda treba hľadať v oblasti práva. To preto, že je potrebné vymedziť najmä problém legálnosti tvorby a používania občianskeho erbu, problém právnej povahy erbovej listiny registrujúcej občiansky erb, problém autorského práva k erbu a ďalšie s tým súvisiace právne problémy.

Vychádzajúc z platného znenia Ústavy Slovenskej republiky garantujúcej formálnu rovnosť všetkých občanov možno konštatovať, že *tvorba a verejné používanie občianskych erbov je legálne*, pretože nielenže neodporuje žiadnemu jej článku, ale je v súlade s v nej proklamovaným ustanovením, že každý môže konať, čo nie je zákonom zakázané. Tvoriť, dať si registrovať a verejne používať občiansky erb nezakazuje totiž ani dodnes platný, viackrát novelizovaný zákon č. 61/1918 Zb. z. a n., ktorým sa zrušujú šľachtictvo, rady a tituly. Týmto zákonom sa síce zrušilo šľachtictvo a jeho atribúty, avšak jeho ustanovenia sa napokon nedotkli oprávnenia fyzickej osoby tlmočiť navonok svoju sebaidentifikáciu erbom, a to, okrem cirkevných hodnostárov, už vlastne iba občianskym. Tu treba tiež vychádzať zo skutočnosti, že erb nebol a dodnes nie je iba vonkajším vyjadrením príslušnosti k šľachtickému stavu, ale že sa pomocou erbu sebaidentifikovali v dejinách aj príslušníci iných sociálnych vrstiev, napr. vyššieho duchovenstva a meštianstva. Všeobecná dostupnosť vlastníctva a používania občianskeho erbu u nás vyplýva z ústavnej formulácie o rovnosti občanov Slovenskej republiky v dôstojnosti, v právach a v povinnostiach, a tak spočíva aj v práve využiť legitímnu možnosť vonkajšieho prejavu svojej dôstojnosti, teda aj individuality prostredníctvom vlastného občianskeho erbu, ktorého potreba oficiálneho zaregistrovania však je výlučne osobnou vecou každého občana. Vlastniť erb a verejne ho používať môže síce každý občan, avšak zaregistrovať si ho môže dať, vzhľadom na povahu tohoto registračného konania ako osobitého druhu správneho konania len taká fyzická osoba, ktorá má spôsobilosť na právne úkony.

V tomto kontexte považujeme za prípustnú aj *registráciu novodobého občianskeho erbu cudzieho štátneho príslušníka* v Heraldickom registri Slovenskej republiky, avšak po splnení určitých podmienok. Vzhľadom na účel a poslanie evidencie občianskych

erbov v tuzemsku zastávame názor, že cudzozemec žiadajúci o takýto zápis by mal predložiť buď úradne overené osvedčenie o registrácii jeho erbu na cudzozemskom heraldicky hodnovernom mieste v krajine jeho domicilu, alebo sa preukázať úradne overeným čestným vyhlásením, že v cudzine občiansky erb nemá registrovaný vôbec. Tuzemské heraldické registračné miesto by potom nemalo povinnosť žiadateľom uvádzané skutočnosti skúmať. Takýmto postupom by sa zrejme zamedzilo aj možnému duplicitnému registrovaniu totožných erbov v tuzemsku aj v cudzine, prípadne zaregistrovaniu iného občianskeho erbu v tuzemsku a iného v cudzine, a to pre tú istú fyzickú osobu.

Legitímnosť občianskej heraldiky zabezpečuje aj spôsob a forma *registrácie občianskych erbov* v Heraldickom registri Slovenskej republiky, vedenom na Odbore archívnictva a spisovej služby Ministerstva vnútra Slovenskej republiky. *Erbová listina*, vydaná ním na základe žiadosti v osobitnom druhu správneho konania ako formálna výslednica neprávotvorného správneho úkonu, potvrdzujúca skutočnosť registrovania občianskeho erbu po splnení stanovených kritérií zo strany žiadateľa o registráciu občianskeho erbu, *má právny charakter verejnej listiny*, ktorej obsahové náležitosti a skutočnosti majú deklaratórny charakter. Za verejnú listinu ju treba považovať preto, že je vydávaná príslušným štátnym orgánom, Ministerstvom vnútra Slovenskej republiky, v hraniciach jeho právomoci a pôsobnosti, teda v rámci jeho kompetencií. Falšovanie a pozmeňovanie takejto listiny sankcionujú aj trestnoprávne predpisy.

Z hľadiska žiadateľa o registráciu občianskeho erbu považujeme vyhotovenie jeho žiadosti za podmienené nárokovateľné, viazané na splnenie kritérií stanovených na tento účel Heraldickým registrom Slovenskej republiky.

S touto otázkou súvisí aj problém *zverejňovania erbovej listiny*. Voči jej zverejneniu právoplatným držiteľom isto nemožno mať námietky. Bez súhlasu či proti vôli jej právoplatného držiteľa však, vzhľadom na obsah erbovej listiny, možno osobné údaje v nej obsiahnuté zhromažďovať, zverejňovať a šíriť iba takým spôsobom, ktorý musí rešpektovať všetky právne predpisy upravujúce osobný status občana a právo na ochranu jeho osobnosti. Toto občianske právo garantujú predovšetkým príslušné ustanovenia Ústavy Slovenskej republiky, Občianskeho zákonníka a zákona o ochrane osobných údajov v informačných systémoch.

Problémom nie je ani *dedenie erbovej listiny*, ktorá v zmysle príslušných ustanovení Občianskeho zákonníka nie je písomnosťou osobnej povahy a ani osobnou písomnosťou určenou výlučne na súkromné účely. Z toho vyplýva, že jej kvázidedenie nie je právne regulované a akoby zdediť ju môže na základe dohody hociktorá osoba, teda nielen z okruhu pozostalých osôb. Občiansky erb používaný poručiteľom môže tiež používať ktorýkoľvek z pozostalých, a teda len na základe akceptovania etických pravidiel a morálneho práva inými osobami iba nositeľ rovnakého priezviska, akého nositeľom bol poručiteľ. Tobôž preto, že dať si registrovať vlastný občiansky erb môže ktorýkoľvek občan.

Autorsko-právne problém *ochrany v erbovej listine vyobrazeného občianskeho erbu* tiež neexistuje, ak vychádzame z predpokladu, že erbová listina vydaná Heraldickým registrom Slovenskej republiky je verejnou listinou a v nej vyobrazené erbové znamenie je jej neoddeliteľnou obsahovou súčasťou. Autorský zákon totiž z pojmu dielo výslovne vylučuje verejné listiny, a teda autorsko-právna ochrana sa na ňu ako na celok ani nevzťahuje. Predmetom autorského práva však je umelecké dielo, ktoré je výsledkom vlastnej tvorivej duševnej činnosti autora, napr. samostatná olejomalba občianskeho erbu, ilustrácia, jeho figurálne stvárnenie, architektonické zakomponovanie a podobne.

Posledným načrtnutým, nie však právnym problémom je *rozlišovanie šľachtických a občianskych erbov*. Tu treba podotknúť, že vzhľadom na právnu aj faktickú neexistenciu šľachty ako stavu, resp. sociálnej vrstvy v súčasných slovenských spoločenských podmienkach, „živá“ šľachtická heraldika je u nás historickou kategóriou a predmetom skúmania „historickou“ heraldikou. Heraldici sa ale, prirodzene, šľachtickou heraldikou zaoberajú dosiaľ. Novodobý občiansky erb od šľachtického erbu však dnes možno odlíšiť najmä použitím točenice, turnajovej prilby, jednoduchého štítového znamenia, prípadne iným spôsobom, na čo však už rozhodne odpovedali odborníci z oblasti heraldiky.

HERALDICKÝ REGISTER SLOVENSKEJ REPUBLIKY I

Ministerstvo vnútra SR spravuje Heraldický register SR - centrálnu evidenciu oficiálne udeľených heraldických symbolov (erby a vlajky miest, obcí, inštitúcií, cirkevných hodnostárov, rodov a jednotlivcov).

Vydavateľstvo Matice slovenskej v spolupráci s Ministerstvom vnútra SR rozpracovalo projekt edičného sprístupnenia Heraldického registra SR v podobe šesťzväzkovej knižnej série.

Prvý zväzok tohto reprezentačného diela zostavili PhDr. Peter Kartous a PhDr. Ladislav Vrteľ. Na 280 stranách publikácie sú plnofarebne zobrazené a opísané erby a vlajky vyše 450 slovenských miest, obcí, korporácií a jednotlivcov. Súčasťou diela je úvod do heraldickej terminológie, vecný register a anglické resumé.

Cena: 489,- Sk

Heraldický register Slovenskej republiky I si môžete objednať na adrese:

Vydavateľstvo Matice slovenskej

Mudroňova 1, 036 52 Martin

Tel.: (0842: 422 06 92, Fax: (0842) 413 45 35

BIBLIOGRAFIA

Andrij Grečylo: *Ukrajinska miska heraldyka*. Kyjiv – Lviv, Ukrajinske heraldyčne tovarstvo 1998, 192 s., ISBN 966-02-0406-X

Po rozpade Sovietskeho zväzu prebiehal s istým časovým posunom na území Ukrajiny podobný proces ako na Slovensku či v Čechách. S obnovou samosprávy začali ukrajinské mestá obnovovať i svoje symboly. Najstaršie z nich sa používali od začiatku 14. storočia (v sídlach haličsko-volyňského štátu). V nasledujúcom období k nim pribudli symboly miest založených na magdeburskom práve, ktoré predznamenal rozkvet ukrajinskej municipálnej heraldiky v 14. – 18. storočí. Erby boli udeľované jednak panovníkmi, jednak cirkevnými či svetskými vlastníkmi. Svojim obsahom boli podobné erbom stredo a východoeurópskym, ich vzhľad vychádzal z domácich i prevzatých, najmä nemeckých zdrojov. K istým špecifikám patrí zvýšený výskyt náboženských symbolov (vznikli v čase tatárskych a tureckých vpádov) a ľahkých zbraní (podobných tým, ktoré sa objavujú na erboch bieloruských a východopoľských). Od konca 18. storočia, kedy ukrajinské územia pripadli Habsburskej monarchii a cárskemu Rusku, s posilňovaním centrálnej moci začali erby miest strácať význam symbolov samospráv. Erbotvorba sa však nezastavila – sprevádzali ju pokusy systematicky ju usmerňovať, do erbov sa dostali nové figúry odrážajúce rozvoj priemyslu, špecifických zemepisných a prírodných pomerov. Pokusy o obnovu používania mestských erbov, ktoré boli po 1. svetovej vojne nahradené štátnymi symbolmi – či už na územiach nachádzajúcich sa medzi dvoma svetovými vojnami v Poľsku a Rumunsku, či na sovietskej Ukrajine po 2. svetovej vojne – nevyšli. K istému oživeniu došlo až v 60 – 80-tych rokoch, kedy vznikali (po celom území bývalého ZSSR) rôzne novotvarové emblémy miest majúce charakter suvenírov. Po vzniku samostatnej Ukrajinskej republiky ukrajinský parlament schválil používanie erbov a zástav miest, obcí, oblastí a okresov. Od tohto obdobia (1990) bolo na Ukrajine prijatých vyše 300 obnovených (mestských, obecných a iných územných) erbov. Tento proces významne ovplyvňuje Ukrajinská heraldická spoločnosť. (-gh-)

Daniel Dudok: *Priezviská Slovákov v Juhoslávii*. Nový Sad, Spolok vojvodinských slovakistov 1999, 219. s.

V čase vojny v Juhoslávii vyšla v Novom Sade pozoruhodná, skutočne ojedinelá publikácia o slovenských priezviskách. Vznikla z podnetu Miestneho odboru Matice slovenskej v Juhoslávii a cirkevného zboru Slovenskej evanjelickej cirkvi a.v. v Starej Pazove. Myšlienky vytvoriť takéto dielo sa ujal slovakista, novosadský univerzitný profesor D. Dudok, ktorý do zbierania materiálu zapojil svojich poslucháčov. Zbierku rozšírili aj viacerí učitelia, kňazi, právnici a iní kultúrne pracovníci zo slovenských dolnozemskej obcí. Autor ju doplnil o priezviská vypísané z početných novín, časopisov, kníh, kalendárov, zborníkov a matrik a spracoval. Dielo tak vychádza z dovedna asi 4200 priezvisk, rozoberá ich pôvod z hľadiska jazykového (vo forme podrobnej štúdie), mapuje ich výskyt

v jednotlivých Slovákmi obývaných sídlach Juhoslávie (vo forme registra). V úvodnej časti prináša kapitoly venované vývoju pomenovania osôb všeobecne, na Slovensku a podrobnejšie vývoju pomenovania a priezviskám Slovákov v Juhoslávii. Práca je cenným vkladom do slovenskej onomastiky, východiskom pre ďalšie, podrobnejšie výskumy historické, onomastické a v neposlednom rade i genealogické. (-mš-)

Ján Žilák: *Genealógia zlatníckeho rodu Libayovcov z Banskej Bystrice*. In: Banská Bystrica. Historicko-etnologické štúdie I. Banská Bystrica 2000, s. 74 – 94 (s. 91 gen. tab.)

Autor sleduje genealógiu pôvodne kalvínskej rodiny pochádzajúcej z Almáša - Jablonova nad Turňou. K prvým známym členom rodu patrila Ján Lipai alias Almáši, vojenský kapitán, ktorý v r. 1689 získal pre seba, svoju manželku, dvoch bratov a ich potomkov povýšenie do šľachtického stavu. Jedného z jeho synov – Andreja (1699 – 1774) – sa za bližšie nevyjasnených okolností počas pobytu v Jablonove ujal nemecký vojenský kapitán a neskôr – po otcovej smrti – novomestský zlatník Juraj Skala. U tohto vyrástol a vyučil sa za zlatníka. Andrej (za života ktorého došlo k zmene rodového mena na Libai) bol prvým z niekoľkých generácií zlatníkov z tohto rodu. Títo a ich potomkovia (mužskí i ženskí), ktorí sa neskôr venovali aj iným povolaniam, žili od konca 18. stor. aj v Trenčíne, Modre, Pezinku, Banskej Štiavnici, Slovenskej Lupči, Banskej Bystrici, neskôr aj v sedmohradskej Oravici, Budíne, Šuranoch, Bratislave, poľskom Sanoku, v Lvove a inde. K významnejším a známejším z nich patrila zlatník Samuel Libai (1782 – 1866) pôsobiaci v Banskej Bystrici (bol čestným členom zlatníckych cechov v Pešti a vo Viedni, autorom strieborných sošiek cisárov Napoleona Bonaparta a Františka I., 1855 vystavoval na svetovej výstave v Paríži), a jeho syn – akademický maliar Karol Ludovít (1814 – 1888), ktorý sa presadil najmä v Rakúsku. Žil – podobne ako súčasní potomkovia tejto rodovej línie (Rotheovci) – vo Viedni. (-gh-)

Jozef Petrovič: *Príspevok ku genealógii bardejovského rodu Stöckel*. In: Prvé augsburské vyznanie viery na Slovensku a Bardejov. Zost. Peter Kónya. Acta Collegii Evangelici Prešovensis V. Prešov 2000, s. 69 – 74.

V r. 1549 bolo prijaté vyznanie viery piatich východoslovenských miest (Confessio Pentapolitana), ktoré znamenalo začiatok existencie samostatnej uhorskej (a slovenskej) ev. a. v. cirkvi. Zrodilo sa v Bardejove ako výsledok práce jeho rodáka, rektora a náboženského spisovateľa Leonarda Stöckela (1510 – 1560), jedného z najvýraznejších predstaviteľov kultúrno-náboženského diania v Uhorsku 16. storočia, vzdelanca, ktorý udržiaval čulé styky s významnými mužmi nemeckej reformácie (F. Melancthon). Príspevok mapuje stopy a príbuzenské vzťahy Stöckelovcov v Bardejove od r. 1435 do r. 1697. Starý otec (Michal, najstarší doložený Stöckel v Bardejove) a otec Leonarda Stöckela (tiež Leonard) boli mestskými kováčmi. Príbuzní L. Stöckela i samotný Stöckel patrili k popredným bardejovským mešťanom, v niekoľkých generáciách sa zúčastňovali na jeho správe (v rôznych funkciách vrátane senátorských a richtárskej). Obaja synovia L. Stöckela (mal tiež dcéru) boli ev. kňaz-

mi. Posledným známym nositeľom priezviska Stöckel v Bardejove bol maliar Peter (zom. 1697, v r. 1674 katolizoval). (-gh-)

Marián Skladaný: *Augsburskí Fuggerovci a banksobystrická meď*. In: Banská Bystrica. Historicko-etnologické štúdie I. Banská Bystrica 2000, s. 7 – 22.

Štúdia prináša pohľad na cestu Fuggerovcov, svetoznámej podnikateľskej rodiny z Augsburgu, k „bohatstvu, moci a sláve“. Informuje o fuggerovskej historiografii s osobitným zreteľom na Uhorsko a Slovensko, ako aj o spolupráci Fuggerovcov s banksobystrickými a krakovskými Thurzovcami, vďaka ktorej od konca 15. do polovice 16. storočia ovládali stredoslovenskú produkciu medi (tretiu najvýznamnejšiu vo vtedajšej Európe). (-gh-)

Galina Andrusovová-Vlčeková: *Heinrich Schliemann und seine russische Familie*. In: Mitteilungen aus dem Heinrich-Schliemann-Museum Ankershagen. Heft 6, 1999, s. 41 – 60.

Štúdia – príspevok o príbuzenských vzťahoch Heinricha Schliemanna, ktorý právnučku tohto významného nemeckého archeológa (žijúca v Pezinku) predniesla na medzinárodnej konferencii „Schliemann und Russland“ v r. 1994 v Ankershagene (Nemecko). Ide o rozšírenú, nemeckú verziu príspevku uverejneného v Genealogicko-heraldickom hlase v r. 1993 (č. 1, s. 3 – 17, erráta č. 2, s. 18). (-gh-)

Genealógia rodu Janotovcov. In: **Matoušek, B. – Trnka, A.:** Život a dielo Ing. Dušana Janotu, CSc. (1922 – 1997). Trnava 1999, s. 29 – 30. ISBN 80-88774-49-7

Dvojstranový genealogický prehľad – od prastarých rodičov po právnučatá – obsahuje personálna bibliografia publicistu Dušana Janotu (1922 – 1997), znalca v oblasti ochrany prírody, krajiny a životného prostredia, ktorého korene siahajú na Kysuce. (-gh-)

Jozef Majerech – Mrzúch: *Remeselnícke cechové organizácie na Slovensku*. Bratislava, Academic Electronic Press pre mesto Ilava 2000, 213 s. ISBN 80-88880-37-8

V r. 2000 si mesto Ilava uctilo pamiatku svojho rodáka Jozefa Majerecha-Mrzúcha odhalením pamätnej tabule a vydaním jeho diela. J. Majerech bol uznávaným neprofesionálnym historikom, venoval sa predovšetkým problematike cechov na Slovensku. Predkladaná práca je výsledkom jeho celoživotného štúdia, ktoré vychádzalo z literatúry a prameňov, týkajúcich sa hlavne územia bývalej Trenčianskej stolice. Úvodné kapitoly diela sú venované tzv. veľkým a malým cechom (majstrovským a tovarišským), učňom, tovarišom, majstrom, patrónom cechových remesiel a cechovým symbolom (znakom, vexilám, krížom). Jadro práce tvorí prehľad o vývoji dovedna 117 remeselníckych cechov na Slovensku (zoradených do 12 skupín). Tento prehľad prináša napr. informácie o sortimente ponúkaných výrobkov, výrobných technológiach, materiáloch, spôsoboch ich získavania a pod. V závere práce možno nájsť abecedné prehľady cechov a ich patrónov, zoznam literatúry a prameňov, ako aj vyobrazenia jednotlivých cechových erbov. Popri heraldikoch dielo iste poslúži aj genealogickým bádateľom. (-gh-)

KRONIKA

STRETNUTIE TOMKOVCOV (Thomkovcov) sa 8. augusta 1999 uskutočnilo v Martine. Účastníci navštívili rodovú hrobku vo Folkušovej, spoločenská časť programu pokračovala v hoteli Turiec v Martine. Najpočetnejšie zastúpenie mali členovia rodu z Maďarska, ktorí podujatie zorganizovali. *(Tomáš Tomka, Lučenec)*

V POLSKU bola 20. januára 2000 po mnohoročnom úsilí zriadená Heraldická komisia, ktorej úlohou je odborne usmerňovať erbotvorbu u našich severných susedov. Trinásčlennú komisiu tvoria prevažne členovia Poľskej heraldickej spoločnosti na čele s predsedom Prof. Stefanom Kuczyńským a predsedom krakovskej pobočky Dr. Zenonom Piechom. Formálne sídli vo Varšave. *(www.dig.com.pl/PTHer/Komisja.htm)*

STRETNUTIE POTOMKOV RODU KVASSAY s prímeniami Gábriš, Ištok, Jančí a Matyaš sa uskutočnilo 29. apríla 2000 v Zemianskom Kvašove (dnes súčasť Považskej Bystrice). Podujatie sa konalo popri oslavách 600. výročia prvej písomnej zmienky o tejto obci. Viacerí príslušníci rodu v minulosti pôsobili v župnej a krajinskej správe. *(J. L. Ďurkouský, Komárno)*

VÝSTAVA ERBY MIEST A OBCÍ PIEŠŤANSKÉHO OKRESU bola v dňoch 10. mája – 9. júna 2000 sprístupnená v priestoroch novej školy vo Vrbovom. Zorganizovali ju Mestský úrad vo Vrbovom a Balneologické múzeum v Piešťanoch. *(gh)*

NOVÝ CYKLUS PREDNÁŠOK a besied venovaných histórii slovenských šľachtických rodov, ich sídlam a osobnostiam pripravil Klub slovenskej kultúry v Prahe. Dňa 16. mája 2000 ho prednáškou „Pôvod a charakter šľachty“ otvoril Prof. Leon Sokolovský z Katedry archivnictva FFUK, predseda našej spoločnosti. *(gh)*

UKRAJINSKÝ PREZIDENT Leonid Kučma vydal 18. mája 2000 nariadenie o organizácii heraldickej správy na Ukrajine. Podľa tohto nariadenia sú orgány štátnej správy, miestnej samosprávy a ozbrojených síl Ukrajiny povinné konzultovať otázky týkajúce sa ich symbolov s novozriadenou Komisiou štátnych vyznamenaní a heraldiky. Na Ukrajine pokračujú tiež prípravy na zriadenie Heraldicko-vexilologického registra v správe Ukrajinskej heraldickej spoločnosti (UHT). Uvažuje sa o registrácii erbov 3 kategórií – teritoriálnych, mestských a obecných, erbov korporácií a nakoniec i rodových a osobných. Posledné by sa mali týkať len občanov Ukrajiny a v zahraničí žijúcich osôb ukrajinského pôvodu. Záujemcom bude UHT vystavovať zodpovedajúce potvrdzenia alebo listiny. *(Znak /Lvov/ č. 20 a 21, 2000)*

KNIHA L. VRTELA Osem storočí slovenskej heraldiky, ktorej vydavateľom je naša spoločnosť, získala v poslednom období dve pozoruhodné ceny. Predstavenstvo Všeobecnej úverovej banky, ktoré každoročne udeľuje literárne ceny za autorstvo, vydávanie a distribúciu nových pozoruhodných diel slovenskej literatúry, udelilo autorovi 11. mája 2000 Osobitnú cenu za rok 1999. K tomuto oceneniu pribudla 13. septembra 2000 Prémia za vedeckú a odbornú literatúru za rok 1999 v kategórii spoločenských vied. Cenu udelil Literárny fond na odporúčanie Sekcie pre vedeckú a odbornú literatúru a počítačové programy. *(-gh-)*

ZUSAMMENFASSUNG

Am 9. September 2000 fand in Trenčín das Kolloquium über die bürgerlichen (nichtadeligen Personen- und Familien-) Wappen statt. Sie sind in der Slowakei immer beliebter. Diese Nummer bringt den wesentlichen Teil des Beitrags von Jozef Králik von der Juristischen Fakultät der Komenský-Universität in Bratislava, der den juristischen Aspekten der Schaffung und Benützung von solchen Wappen in der Slowakei gewidmet ist. Die bürgerlichen Wappen sind zusammen mit den Wappen der Städte, Gemeinden, kirchlichen Würdenträger und Korporationen in dem Heraldischen Register der Slowakischen Republik bei dem Innenministerium der SR registriert. Auf dem Kolloquium in Trenčín wurde der erste Band der Buchversion dieses Registers vorgestellt. Die Grundreihe des in der Buchform verlegten Heraldischen Registers wird aus sechs Bänden bestehen.

Diese Nummer bringt zwei Beiträge, die der drittgrößten slowakischen Stadt Banská Bystrica gewidmet sind. Die Stadt entstand auf dem Territorium einer älteren slowakischen Siedlung, wo sich 1255 deutsche Kolonisten niederließen. V. Rábik verfolgt die ökonomischen Besiedlungstätigkeiten ihres ersten Richters Andreas, der nach der Ankunft in Ungarn in den Adelstand erhoben war, sowie die Aktivitäten seiner Nachkommen. Die auf die Wirksamkeit der Mitglieder dieses Geschlechts hinweisenden Spuren sind außer anderem in den Benennungen mehrerer Lokalitäten erhalten, die heute meistens zu Stadtteilen von Banská Bystrica geworden sind. Zu Ende des 15. Jh. ist das Geschlecht in der männlichen Linie wahrscheinlich ausgestorben. In der Zeit, als die Glieder des Geschlechts evidenten Einfluß in der Stadtverwaltung hatten, entstand das älteste bekannte Siegel dieser Stadt mit der Ausbildung ihres Wappens - vier silberne Streifen auf rotem Schild. Von der Existenz dieses Siegels wußte man bis jetzt nicht. Seine Abdrücke (aus den Jahren 1326, 1387, 1390, 1400, 1437) entdeckte nur vor einigen Monaten I. Graus, Direktor des Staatlichen Kreisarchivs in Banská Bystrica. Das bis zu dieser Zeit älteste bekannte Siegel der Stadt (aus der Mitte des 15. Jh.) stellt das Wappen mit nur drei silbernen Streifen dar. Das Wappen von Banská Bystrica entstand durch Umgestaltung des jüngeren ungarischen Staatswappens.

J. D. Zubrický verfolgt die Genealogie der Familie Zubrický aus Zubrzyk. Das Dorf liegt im Süden Polens (in Galizien) nicht weit von der Grenze zur Slowakei. Das Geschlecht bekennt sich zur weiten Gruppe von Geschlechtern mährischen Ursprungs, die das Wappen Wieniawa benutzt hatten. Seine Glieder begannen unter dem eigenen Familiennamen vor 1595 aufzutreten. Heute leben sie auf dem Gebiet Polens, der Ukraine, Ungarns, der Slowakei und wahrscheinlich auch anderswo. Der Autor des Beitrags ist Nachkomme eines griechisch-katholischen Geistlichen in Telgárt, Sohn eines Mittelschullehrers in Prešov. Er selbst wirkte lange Jahre als Pädagoge auf der Veterinären Hochschule in Košice.

Z. Pokluda erforscht den Ursprung der Familie Messenpek. Sie stammten aus Österreich, um das Jahr 1365 ließen sie sich in Mähren nieder, in der ersten Hälfte des 15. Jh. wirkten sie zugleich in Mähren und in der Nordslowakei. P. Novosedlík schreibt über das sächsische Adelsgeschlecht und -wappen der Leonhardis, deren Glieder im 19. Jh. in Nitrianska Blatnica (Kreis Topoľčany) auftauchen. Hier lebten sie bis 1949, wann sie nach Australien emigrierten. F. Feder-mayer stieß bei seiner Forschung auf das Wappensiegel des königlichen Beamten in Bratislava Michal Majtényi (17. Jh.), worauf statt des erwarteten Bären ein Elefant erscheint. Diese Erscheinung schreibt er einem ungeschickten, oder im Gegenteil, einem geschickten aber spöttischen Metallgraveur, Bratislavaer Bürger, zu, der sich auf diese Weise aus einem Landesadeligen Spaß machte. Die Nummer bringt auch das Profil der Deutschen Zentralstelle für Genealogie in Leipzig.

SUMMARY

The heraldic colloquium on civic (ignoble personal and family) arms, the use of which has become still more popular in Slovakia, took place in Trenčín on September 9, 2000. The issue brings a substantial part of the contribution by Jozef Králik from the Law Faculty of Comenius University, that refers to legal aspects of creation and use of such arms in Slovakia. Civic arms, along with those of municipalities, church dignitaries and corporations, are registered by the Heraldic Register of the Slovak Republic at the Ministry of Interior. The first volume of a printed version of the Register was presented at the colloquium. The basic series of the Heraldic Register in printed form is intended to have 6 volumes.

The issue brings two articles dedicated to Banská Bystrica – the third biggest city in Slovakia. The city arose in the territory of an early Slovak settlement, in the close neighbourhood of which settled the German colonists in 1255.

Vladimír Rábík follows economic and settling activities of the first German magistrate Ondrej (Andrew), who was granted a privilege after his coming to Hungary, as well as the activities of his descendants. Some traces pointing out activities of the family members have been preserved i.e. in some local geographical names, today mostly the city's neighbourhoods. By the end of the 15th century the family died out on the spear-side. From the time the family members had a considerable impact on the city's administration, comes the oldest known seal of Banská Bystrica depicting its coat of arms – four silver stripes on the red shield. The existence of the seal has not been recorded so far. Its prints (from the years 1326, 1387, 1390, 1400, 1437) were discovered by I. Graus, director of the State District Archives in Banská Bystrica just some months ago. The oldest known seal of Banská Bystrica till now (coming from the first half of the 15th century) depicts the coat of arms having just three silver stripes. The arms of Banská Bystrica originated from younger Hungarian kingdom symbol by its reshaping.

Jozef D. Zubrický follows the genealogy of the Zubrický family of Zubrzyk, a village situated in the south of Poland (Galicia) bordering with Slovakia. The family join a wide group of families using the Wieniawa coat of arms of the Moravian origin. Individual members of the family started to use their own surnames before 1595. Today, they live in the territory of Poland, Ukraine, Hungary, Slovakia and probably also elsewhere. The author of the article is a descendant of a Greek-Orthodox priest in Telgárt, son of a secondary school teacher in Prešov. He had been a university teacher at the University of Veterinary Medicine in Košice for years.

Zdeněk Pokluda searches for the origin of the Messenpek family. They came from Austria, settled in Moravia about 1365, in the first half of the 15th century they lived and worked both in Moravia and northern Slovakia.

Peter Novosedlík draws attention to the Saxon noble family Leonhardis and their arms. Members of the family appeared in Nitrianska Blatnica (Topoľčany District, western Slovakia) in the 19th century. They had lived there till 1949 when they emigrated to Australia.

Frederik Federmayer discovered a heraldic seal of the Bratislava royal official Michal Majtění depicting an elephant instead of the supposed bear. This phenomenon can be ascribed to an unskillful or, on the contrary, skillful but sarcastic engraver – a Bratislava burgher who kidded the country nobleman this way. The issue brings also a profile of the German Centre for Genealogy in Leipzig.

CONTENTS

The colloquium „Civic heraldry in Slovakia“ / 1

ARTICLES

Vladimír Rábik: The Banská Bystrica magistrate Ondrej and his descendants – landlords from Sásová / 3

Igor Graus: The oldest form of the municipal coat-of-arms of Banská Bystrica / 16

Jozef Dionýz Zubrický: An outline of the genealogy of the Zubrický family of Zubrzyk / 23

Zdeněk Pokluda: The Orava castellan Jiří of Messenpek / 30

HERALDIC ALBUM

Peter Novosedlík: The Leonhardi family and their coat-of-arms / 32

Frederik Federmayer: The „elephant“ arms of Michal Majtění / 34

SOCIETIES – INSTITUTIONS

Volkmar Weiss: The German Centre for Genealogy in Leipzig / 37

FORUM

Jozef Králik: Civic arms in Slovakia and law / 40

BIBLIOGRAPHY / 43

CHRONICLE / 46

ZUSAMMENFASSUNG / 47

SUMMARY / 48

The Slovak Genealogical-Heraldic Society at the Matica slovenská (established 1991 in Martin) encourages those interested in genealogy, heraldry, and related branches, in particular researchers of the origin of Slovakia related families and persons. For this purpose it gives consultation, organizes scholarly and educational undertakings, publishes semi-annual „Genealogicko-heraldický hlas“ and other publications, launches various research projects concerning investigation into sources, and maintains its own library and archives.

The Society is open to members both from Slovakia and foreign countries. The individual or institutional member will be registered after filling a membership form and paying a membership fee (20 USD per year).

Membership forms, cheques and further inquiries should be forwarded to: Slovak Genealogical-Heraldic Society at the Matica slovenská, Nám. J. C. Hronského 1, 036 52 Martin, Slovakia. Phone: +421-842-41313 72. Fax: +421-842-41331 88. E-mail: sismis@matica.sk. URL: <http://www.genealogy-heraldry.sk>.

Genealogicko-heraldický hlas. Časopis Slovenskej genealogicko-heraldickej spoločnosti pri Matici slovenskej. ISSN 1335-0137. Vychádza 2-krát do roka. Cena jedného čísla 40 Sk. Ročné predplatné 80 Sk (pre členov SGHS MS je zahrnuté v členskom príspevku). Distribúciu pre členov SGHS MS zabezpečuje SGHS MS, Nám. J. C. Hronského 1, 036 52 Martin. Objednávky a predplatné nečlenov prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin.

Ročník 10/2000. Číslo 2. Zostavovateľ a zodpovedný redaktor: Milan Šišmiš. Preklady cudzojazyčných resumé: PhDr. Viliam Mruškovič (nemčina), Mária Okálová (angličtina). Preklady do nemčiny: PhDr. Viliam Mruškovič. Fotografie, reprodukcie a vyobrazenia: Alexander Psica (Vlastivedné múzeum Hlohovec), autori, archív SGHS MS. Technická spolupráca: Igor Štrbík. Tlač: Alfaprint, s.r.o. Martin. Vydala Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť pri Matici slovenskej v spolupráci s Vydavateľstvom Matice slovenskej.

© Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť pri Matici slovenskej, Martin 2000

Chcete získať viac informácií o našej spoločnosti?

Navštívte naše internetové stránky

<http://www.genealogy-heraldry.sk>

Dozviete sa z nich to,

čo sa nezmestilo na stránky tohto časopisu.

Nájdete tam niektoré podrobnosti

o aktuálnom dianí,

užitočné adresy,

zoznamy rodín i tých, ktorí skúmajú ich genealógie

Adresy autorov:

Mgr. Frederik Federmayer, Lachova 12, 851 03 Bratislava

Doc. JUDr. Jozef Králik, CSc., Právnická fakulta UK, Šafárikovo nám. 1, 811 09 Bratislava

Mgr. Peter Novosedlík, Veterná 36, 917 01 Trnava

PhDr. Zdeněk Pokluda, Státní okresní archiv, Klečůvka, zámek, 763 11 Zlín, Česká republika

PhDr. Vladimír Rábik, Trnavská univerzita, Hornopotočná 23, 913 43 Trnava

PD Dr. Dr. habil. Volkmar Weiss, DZfG, Schöngauerstrasse 1, 043 29 Leipzig, Deutschland

Doc. Ing. Jozef Zubrický, Ph.D., Slobody 8/VI, 040 11 Košice